

Aylık Tarih

Yıl: 1 Sayı : 10 Aralık 2023

Denizaltıcılığın Tarihi ve Türk Denizaltılığı
Arkeolojik Araştırmalar Işığında Süleyman Mabedi
Bizans Devrinde İstanbul Sokakları
10Osmanlı'da Esaretin Kaldırılması
12İstanbul'da Eski Kahveler 14Tarinte
İşkence
Atasözlerimiz Nereden Geliyor?
Baş Çavuş ve Tekeli
İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul)
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Aylık Tarih

İçindekiler

- Denizaltıcılığın Tarihi ve Türk Denizaltıcılığı 3**
- Arkeolojik Araştırmalar Işığında Süleyman Mabedi 6**
- Bizans Devrinde İstanbul Sokakları 10**
- Osmanlı'da Esaretin Kaldırılması 12**
- İstanbul'da Eski Kahveler 14**
- Tarinte İşkence 20**
- Atasözlerimiz Nereden Geliyor? 24**
- Baş Çavuş ve Tekeli 26**
- İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul) 28**
- Eski İstanbul Abideleri ve Binaları 32**

Ücretsiz Aylık Dergi

Sahibi ve Sorumlusu:
H.Veysel Güteryüz

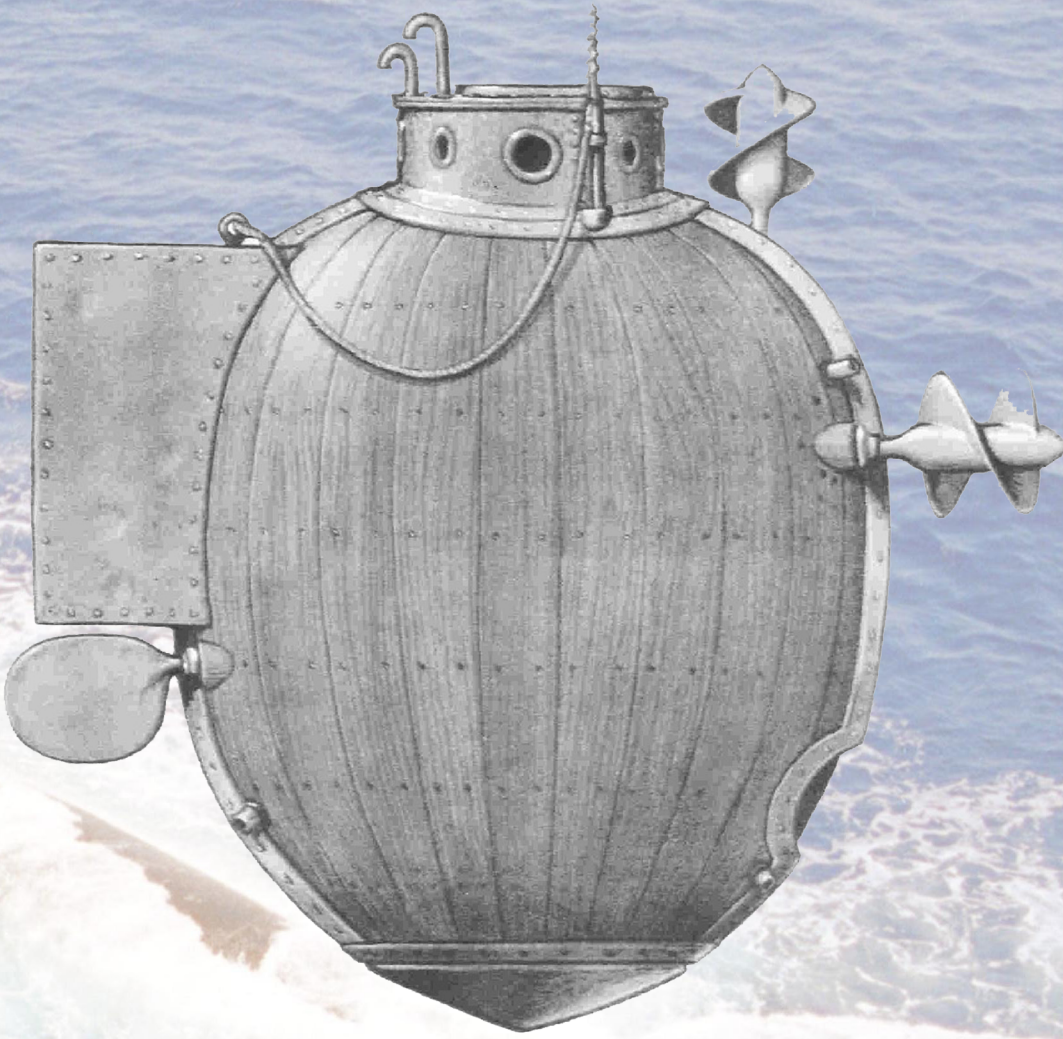
veyselguleryuz@gmail.com

www.veyselguleryuz.com

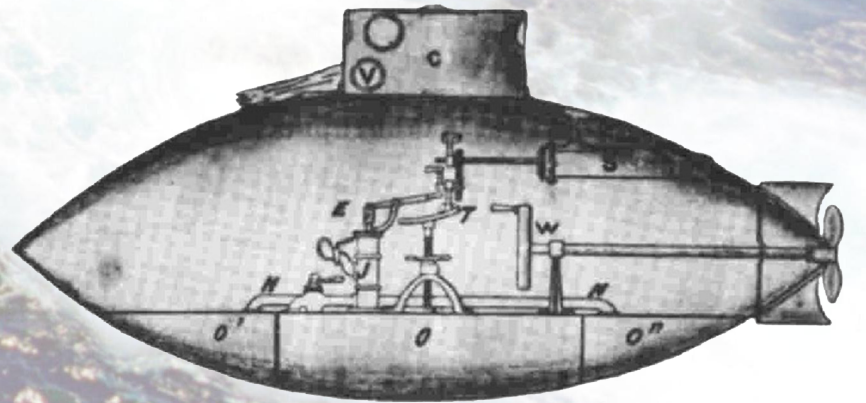
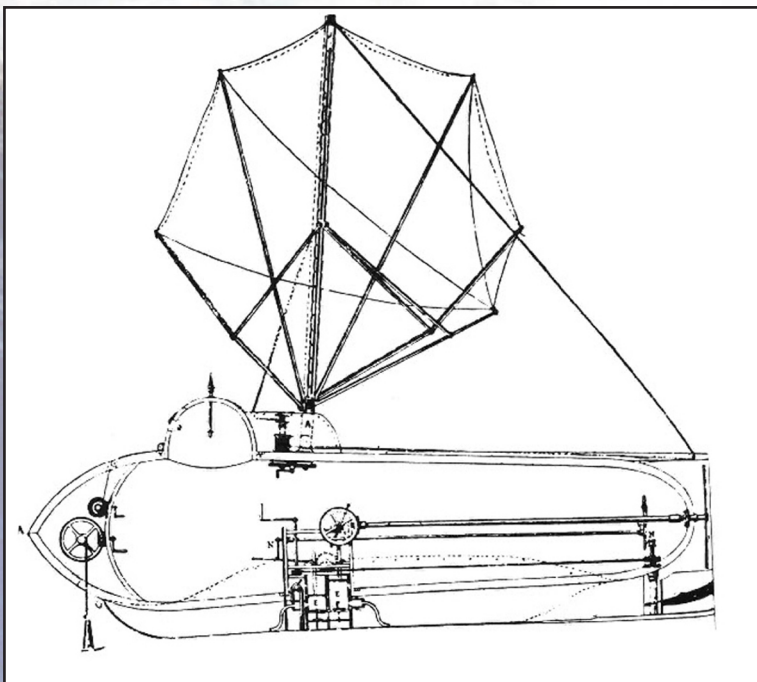
Denizaltıcılığın Tarihi ve İlk Türk Denizaltısı

İlk Gelişmeler 19.Yüzyıl

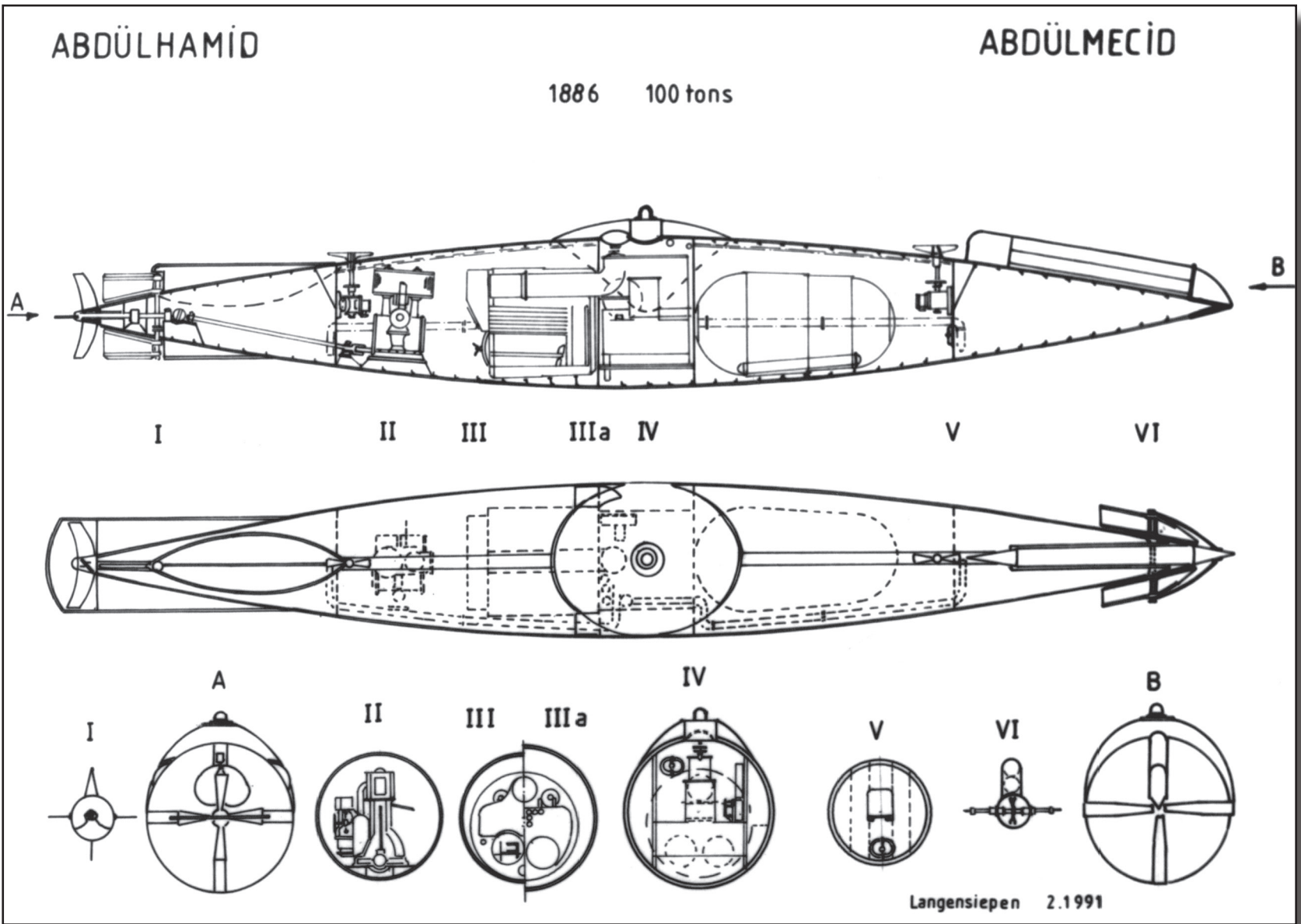
İnsanlık yüzyıllar boyunca "deniz altında giden gemi" hayalini kurmuştu. Birçok girişimden sonra 18.yy.'ın sonlarına doğru 1776'da Bushnell'in "Turtle"ı ve 1798' yılında R.Fulton'un "Nautilus"u yarı bilimsel ve yine başarısız girişimler olmasına rağmen ilk önemli adımlar sayılır. 19.Yüzyılın ikinci yarısından sonra başlayan ve hızlanarak süren "denizaltı gemisi" yapabilme çabaları ciddi ürünlerini vermeye başladı. 1890 Yılında A.B.D.'de Holland ve Fransa'da Coubet bilimsel nitelikli çalışmalarını gerçek denizaltı çağını başlattılar. 1900 Yılında Fransa'da Laubeuf değişik bir yöntem uygulayarak çift gövdeli sistem ile modern denizaltıların öncülüğünü yaptı. Bu hızlı gelişim ile 1905 yılında artık 200-300 tonluk denizaltı gemileri yapılabiliyordu.

Buscneil'in 1776'da yaptığı "Turtle".

Solda; R.Fulton'un 1798'de yaptığı "autilus". Sağda; 1878'de yapılan bir proje.

İlk Türk denizaltıları olan, Abdülhamit ve Abdülmecid'in planları.

İlk Türk Denizaltıları

İlk Türk Denizaltıları olan Abdülhamit ve Abdülmecid denizaltıları, 23 Ocak 1886 tarihinde Londra'daki Des Vignes, Chertsey firmasına, sipariş edildi. Çelik gövdeli ve 30,5 metre boyunda ve 3,6 metre eninde olan teknelerin buharlı ve tek şaftlı olan tek silindirik lokomotif tipi makineleri 250ihp gücündeydi. Satıhta 100 ton ve dalışta 160 toh olan tekneler, satıhta 6kts ve dalışta 4kts hız yapabiliyorlardı. 8 ton kömür alabilen teknelerin 7 adet mürettebatı bulunuyordu. Teknelerin silah donanımları ise: 2 adet TT 356mm (WH) (2), 2 adet-35mm MG (N) cinsi idi.

Abdülhamid denizaltısı parçalar halinde Nordenfeld-2 adıyla inşa edildi. Parçaları İstanbul'a getirilen tekne, İstanbul'da Tersane-i Amire tarafından birleştirildi. 6 Eylül 1886 tarihinde denize indirilen takna 5 Şubat 1887 tarihinde seyir tecrübelerine başladı. Haliç'te seyir tecrübesinden sonra Kasımpaşa'da yattı. 1889'da

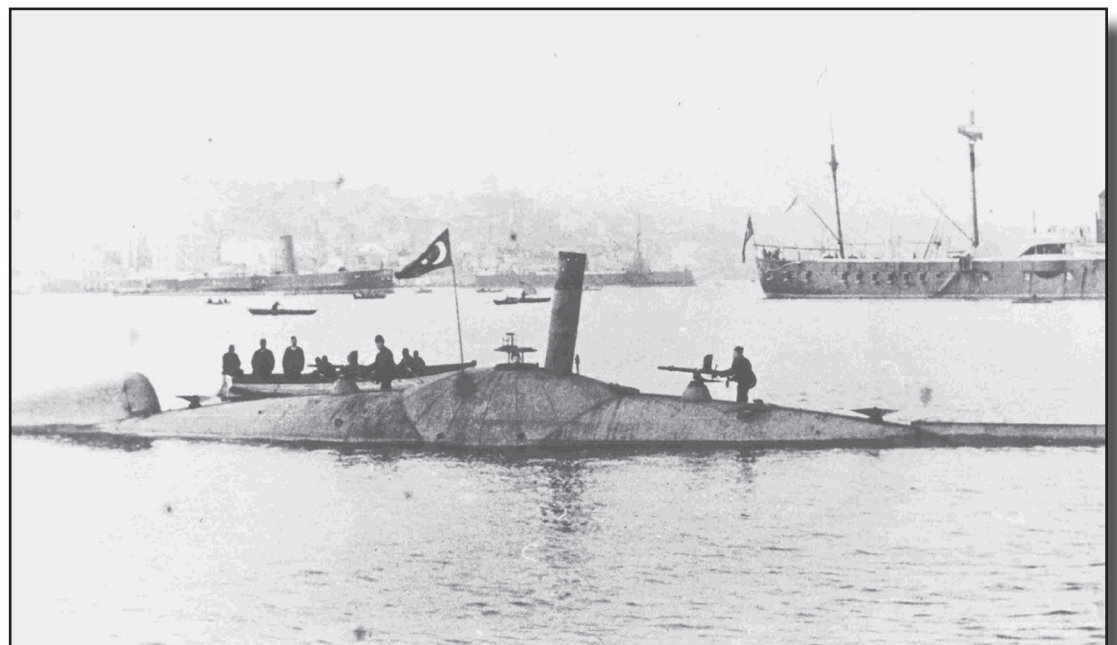
Tersane-i Amire'de karaya çekildi. 1921'de hurdaya verildi.

Abdülmecid denizaltısı, Abdülhamit gibi parçalar halinde Nordenfeld-3 adıyla inşa edildi. Parçalar halinde İstanbul'a getirilen tekne Tersane-i Amire tarafından monte edildi. 4.8.1887 tarihinde denize indirilen gemi Haliç'te yapılan tecrübe seferinden sonra uzun süre

Kasımpaşa'da yattı. 1889'da Tersane-i Amire'de karaya çekildi. 1921'de söküldü.

Teslim alınamayan denizaltılar

2 adet denizaltı 31.5.1915'de teslim alınmak üzere 29.4.1914'de İngiltere'deki Vickers Ltd, Newcastleupon-Tyne şirketine sipa-

Abdülhamid denizaltısı Haliç'te seyir tecrübesiunde.

riş edildi. Çelik gövdeli motorlu iki şaftlı olan tekne, Vickers tarafından Beardmore & Co, Dalmuir'e taşaron olarak verildi. Çalışmalar 3.8.1914'de durdu. İngiliz hükümeti tarafından malzemelerine 8.1914'de el konularak, İngiliz denizaltıları olan E 25 ve E 26'nın yapımında kullanıldı.

Ele Geçirilen Denizaltı "Turquoise"

Marmara Denizi'nin içine giren tek Fransız denizaltısı Turquoise'dir.

19 Ekim 1915 günü Turquoise alacakaranlıkta Mondros'dan ayrılarak Çanakkale Boğazı açıklarına demir atar.

20 Ekim 1915: Saat 03:00'de denizaltı dalışa geçerek, 25 m derinlikte ağların altından geçer. Saat 07:00'de Çanakkale açıklarında satıha çıkar ve satıhta 19 ve 20 numaralı motorbotlar tarafından ateşe tutulur. İsabet kaydedilmez ve Turquoise tekrar dalarak bir olay olmaksızın yoluna devam eder. Gelibolu yakınlarında demirlemiş iki gemiye yaptığı saldırı, gündüz periskobundaki sorunlar nedeniyle başarıya ulaşamaz ve burada elektrik motorlarında ilk sorunlar başgösterir.

20-22 Ekim 1915 günleri notor sorunundan dolayı Turquoise, Marmara Denizi'ni satıhtan geçmek zorunda kalır. İngiliz denizaltıları E 12 ve E 20 ile plânlandığı gibi buluşmak üzere, bir zorlukla karşılaşmadan seyrederek. Bu arada, bir kısa devre, gemide yangına neden olur ama hemen söndürülür. Fakat motor arızasının devamı denizaltıyı geri kalan devriye görevinden engellemektedir.

22-30 Ekim 1915 günleri arasında nakliye gemileri ile fazla teması olmaz. Durdurulan iki tekne, Turquoise'ın hatalı top atışları nedeniyle zarar görmeden kaçmayı başarırlar. Turquoise ayın 25'inde plânlandığı gibi E 20 ile buluşur ve sonra devriyeye devam eder. Saat 16:00'da devriye gemisi Bahr-i Sefid görülür ve gemi hemen ateş açar ama denizaltı saldırıdan kurtularak kaçır. Ayın 26'sında Tekirdağ yakınlarında küçük bir tekneye yapılan saldırı, her iki torpidonun isabet kaydetmemesiyle başarısız olur. Turquoise satıha çıkar ve teknenin Rum göçmenlerle dolu olduğu anlaşılınca zarar vermeden yoluna devam etmesine izin verir.

30 Ekim 1915 günü Turquoise üsse geri dönüş yoluna koyulur ve 09:00 itibarıyla Gelibolu'yu geçerek, mayın ve ağ manialarından geçebilmek için dalışa geçer. Denizaltı Akbaş'daki ağlara yaklaştığında periskop çıkartılır ama sahil bataryalarıyla sahra topçuları tarafından görülerek hemen ateş açılır. Periskopundan vurularak bir delik açılır. Denizaltı, manevra yaparken dibe vurur sonra da satıha çıkar. Kumanda kulesine 75 mm'lik sahra topundan ateş açılır ve mürettebat beyaz bayrak çektikten sonra denizaltıyı terkeder. Mürettebat işkampavya ile toplandıktan sonra Turquoise ele geçirilir. Bir Alman personel subayı gemiye çıktığında, Fransız mürettebatın denizaltıyı terketmeden önce geminin seyir defteri ve kod kitaplarının yok edilmesi için bir girişimde bulunmadığı anlaşılır.

2 Kasım 1915 günü suyun dört metre altında yatan, ama teknesinin büyük bir kısmı satıhta olan denizaltı Sana römorkörü ve pompa römorkörü Kurt tarafından kolaylıkla kurtarılır.

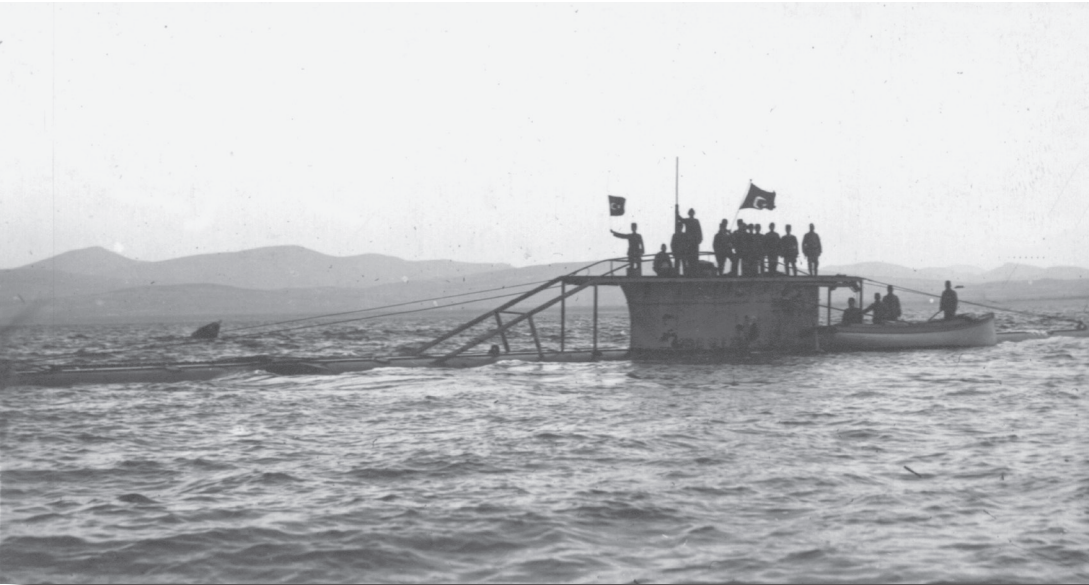
3 Kasım 1915'de Turquoise mayın döşeyici Nusret tarafından İstanbul'a doğru çekilir. Çanakkale açıklarında Aydın Reis de çekme işlemine katılır ve 18:00'de Marmara Adası açıklarında Samsun tarafından nöbet devralınır. Samsun'un liderliğindeki konvoy, Müttefik denizaltılarının etkin olduğu suların karartma yaparak geçer. Gece boyunca Samsun'un aniden rota değiştirmesi hızlı hareket eden Nusret ile çarpışmasına neden olur. Samsun baş taraftan yara alır ve hemen su dolmaya başlar. Güçlülükle Marmara Adası'ndaki Palatya'ya ulaşılır. Paris römorkörü Samsun'u yolculuğun geri kalan son kısmında çeker. Nusret'de çarpışmada yaralanmıştır ama yardım almaksızın Palatya'ya ulaşır. Çarpışma sırasında gemiler birbirinden ayrıldığından Turquoise'ın motorları çalıştırılmaz ve denizaltının da Palatya'ya getirilmesi gerekir.

4 Kasım 1915 günü Gayret-i Vatanîye İstanbul'dan gelerek denizaltıyı yedeğine alır ve havuzlamak için 5 Kasım'da İstanbul'a getirir.

7 Kasım 1915'de Samsun, kurtarma römorkörleri France ve Paris ile İstinye'ye çekilir. Destroyer, 1916 ilkbaharına kadar hizmet dışı kalacaktır. 11 Kasım 1915'de Turquoise, Osmanlı donanmasına katılır ve 30 Ekim'de göreve alınarak, denizaltının yakalanmasını sağlayan, Müstecip Onbaşı'nın adını alır.

Denizaltının donanmaya katılımı Enver Paşa'nın huzurunda yapılır ve propaganda malzemesi olarak kullanılır. Hizmete hazır olduğunu kanıtlamak için de Boğaz'da bir kaç kısa seyir yaptırılır. Fakat gemideki teçhizat çok eskidir, onarım ve değişiklikler yapılması olanaksızdır. Denizaltı resmen aktif hizmette görünmesine rağmen, Alman denizaltılarının batarya doldurma istasyonu olarak kullanılmıştır.

1.7.1919'da resmen Fransız Hükümeti'ne iade edilmiş ve 1921 yılında İstanbul'da sökülüştür.

Müstecip Onbaşı, Kasım 1915'de Boğaziçi'nde bayrak gösterme sırasında.

Arkeolojik Araştırmalar Işığında

Süleyman Mabedi

Renan Mengü

*Aralık 537
gürü zafer arabası ile
Ayasofya'nın açılışına gelen
Bizars İmparatoru Justinia-
us "Ey Süleyman seni geç-
tim" demiştir.*

Modern çağın çok yönlü ve en yetenekli arkeologlarından biri olarak kabul edilen Profesör W. F. Albright, Archaeology of Palestine (Filistin'in Arkeolojisi) adlı eserinde, Süleyman döneminin, Filistin tarihinde gereç uygarlığı yönünden en zengin dönem olduğunu öne sürer. Yine de Profesör Albright'ın varsayımı İncil kayıtları gerçeğine dayanmaktadır. Buna karşın bu dönemle ilgili çağdaş İncil'de geçen tarihsel anlatımlar ilginç bir şekilde suskunluğa bürünmüştür.

Bu döneme ait İncil kaynakları eksik olmasına karşın, şimdilerde Babil, Asur, Grek, Latin ve Sami kaynakları konuya açıklık getirmek üzere taranmaktadır.

Örneğin, bundan önce Süleyman'ın, Mısır Kralı I. Şoşenk'in kızıyla evlendiğini, I. Şoşenk'in Kudüs'ün kuzey batısında, Kenaniler'in önemli bir şehri olan Gezer'i zaptederek damadına bağışladığı bilinmekteydi. Söylenildiğine göre Şoşenk, Süleyman'ın ölümünden sonra Filistin'i zaptetmiş ve Kralın Sarayı, kraliyet binaları ve Mabedi'yi yağmalamıştır. Her ne olursa olsun Luxor Tapınağı duvarlarındaki Büyük Karnak Rölyefleri'nde, I. Şoşenk'in seferleri sırasında zaptettiği yerlerin listesi ile firavunun, tanrısı Amon'un önünde Asyalıları cezalandırması resmedilmiştir. Ama bu yazıtlarda ne Süleyman ile ne de ele geçirilerek Süleyman'a bağışlanan Gezer ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Buradan yola çıkarak bir yerde, İncil'de anlatılan öykülerdeki detaylara inanmak zorunda kalıyoruz.

Süleyman Mabedi'ne gelince, arkeolojik kazılar mabedin kesin varlığına tartışılmaz kanıtlar getirememektedir. Aynı şekilde bu, Süleyman'ın Kudüs'te yaptırdığı ileri sürülen diğer yapısal etkinlikler için de geçerlidir. Bir karşılaştırma yaparsak Kuzey İsrail Kralı Ahab'ın (İ.Ö. 875-853) yaptırdığı öne sürülen sarayının temelleri, arkeolojik kazılar sonunda başarıyla ortaya çıkartılmıştır.

Günümüz mimarlarının, Süleyman Mabedi'nin, Eski Ahit'in tanımlarına göre yaptıkları restitüsyonları hep boşa çıkmıştır ve her zaman da böyle olacağı benzerdir. Mimarlıkla hiç alış verişleri bulunmayan kimselerin öykülerine dayanan bu tanımlamalarda birçok olmayacak ya da çelişen taraf vardır; tek bir sayı bile doğru değildir. Ama tapınağın genel görünüşü kesin

olmasa da az çok bilinmektedir.

Süleyman Mabedi restitüsyonlarından, Georgia Eyaleti'nin Decatur kentindeki, Agnes Scott Koleji'nde bulunan Howland-Garber modeli; Profesör Leslie Garber'ın iddiasına göre Kutsal Kitaba dayanan en son arkeolojik bulgular ve veriler ile Kutsal Kitap metinleri üzerine yapılan çalışmalara dayanılarak hazırlanmıştır. Ama aynı profesör, özel bir mektubunda kanıtların yalnızca yazınsal karakterde olduğunu, bölgede yapılan fiziksel kazılardaki güncel buluşlara dayanmadığını, amaca uygun verilerin dolaylı kaynaklardan alındığını itiraf etmiştir. Profesör Albright açıkça, şimdiye kadar Süleyman Mabedi ile ilgili bir ipucunun arkeologlar tarafından bugüne kadar bulunmadığını belirtmiştir. Bu varsayımdan, Mabedin Kudüs kuşatması sırasında, Nebukadnezar tarafından tamamen yok edildiği, değerli gereç ve süslemelerin götürüldüğü, ortaya çıkmaktadır. Ama İsrail oğullarını Babil tutsaklığına taşıyan kralın, yaklaşık altı yüz yıl sonra benzer şekilde Herod Mabedi'ni yok eden Titus gibi, zaferini kutlamak için bir alçakgönüllülük göstermediği de kayda değer değil midir?

Yine de Mabedin yağmalanması ile ilgili kayıtlar, Nebukadnezar döneminde bile Asur rölyefleri ile paralellik göstermemektedir. Örneğin, II. Sargon'un askerleri tarafından Musasir Mabedi'nin talan edilmesi ile ilgili Khorsabad yazıtı mevcuttur. Ama bu talandan daha değerli ve yaygın olan, Nebukadnezar'ın bizzat talan ettiği Kudüs Tapınağı ile ilgili bir kayıta hiçbir yerde rastlanamamıştır.

Olasılıkla, Asur'lu imparatorların yaptığı gibi Babilliler'in askeri kahramanlıkları abartma geleneği yoktu. Bunun yerine tanrıları için mabetlerin yapımı, onarımı ve yapısal nitelikteki diğer işlemlerdeki güzel şeyleri kaydetmeye yönelmişlerdi. Eğer bu tez doğruysa, o zaman belki de Nebukadnezar'ın sessiz kalışının nedeni kabul edilebilir. Bunlara ilaveten Neo-Babil imparatorluğu ile ilgili, İncil'in dışındaki ana bilgi kaynağımız dolaylı tanıklık etse de "Babil Tarihçesi" dir. 1956 yılında bu tarihçenin ek bazı tabletleri bulunmuş ve İncil'in dışında ilk kez Nebukadnezar'ın I.Ö. 598-597'de Kudüs'ü zaptettiği, kayıtlardan ortaya çıkarılmıştır. Buradan da, yapılan tahribatin Ye-

remya peygamberin Mersiyeler Kitabı'nda anlatılanlar ile aynı olduğu görülmektedir. İ.Ö. VI. yüzyıla ait Babil Tarihçesi'nin beşinci paragrafında, Nabukadnezar'ın Kudüs'ü İ.Ö. 16 Mart 597'de zaptettiği, kral olarak Zedekiah'ın atanarak aralarında Jehoiachin'in de bulunduğu İsraili kölelerle Babil'e döndüğü anlatılmaktadır.

Şimdi madalyonun diğer yüzünü çevirip bu yüzünde neler var bir bakalım. Ünlü Yahudi tarihçisi Josephus'un anlattıklarına göre, tarihte yerlerini uzun müddet sürdüren Surlulan diğer uluslarla ilişkili kayıtlara, kamuya ait yazılara, çok önem verip büyük bir doğrulukla saklardı. Yine Josephus'un özellikle belirttiğine göre, "Mabedin Kudüs'ke Süleyman tarafından Surluların Kanaca'yi kurmalarından yüz kırk üç sene sekiz ay önce yapıldığı ve tarihsel kayıtların da Mabedin yapımında Süleyman'ın, dostu Sur Kralı Hiram ile ilişkisi olduğu, bu dostluğun atalarından geldiği" kayıtlar arasında bulunmaktadır. Ama, ne yazık ki, Josephus bize kesin referanslar verememektedir. Yine de bu olumsuzlukları duyumsayan ve "Bu beyan benim yalın sözlerime dayanmaktadır" diyen Josephus. daha ileri giderek Fenike Tarihi'ni doğrulukla yazmış olan Dios'dan alıntı yapmaktadır. Başka bir çalışmasında da. Sur arşivlerini Fenike lehçesinden Grek diline çevirdiği söylenen Efesli Menander'den alıntılar yapar. Ama burarda bile, ileri sürdüğü belirli alıntılar yalnızca Sur Kralı Hiram ve Kudüs Kralı Süleyman'la ilgili bir referansın açığa çıkartılması olup, Mabedin kendisi ile ilgili bir konu geçmemektedir. Bu kanıtlar bile, tarihsel eleştirinin kabul edilebilir standartlarına göre doyurucu olmamaktadır.

Mabedin bir zamanlar var olduğuna dair diğer, belki de tek kanıt; Yahudilerin Tutsaklıktan dönerken beraberlerinde getirmiş oldukları Keyhüsrev'in bir fermanındadır. Mimarlık Özerine yazılar yazan James Fergusson'un düşüncesine göre burada bahsi geçen ölçüler güvenilir olup, Babil'in kayıt odasında veya Ecbatana'da bulunan, Asurluların Kudüs'ü aldıklarında düştükleri notlar ile, Ezra'nın Kitabında ve Esdras'ın I. Kitabında anlatılan öykülerdeki ayrıntılar hemen hemen aynıdır. (Esdras'ın Kitabı İncil'in, Ezra'nın Kitabı bölümünün dinsel esaslara uymayan veya Kutsal Kitap'ta olmayan kar-

şılığıdır.) Sonuçta Fergusson, Keyhüsrev'in fermanının kayıt odasında bulunduğu dokümanlara dayandığına ve bunların Mabedin tutsaklığı kadar var olduğunu tanımladığına ikna olmuş gözükmektedir.

Eğer Süleyman Mabedi hiç var olmadıysa, bu aldatmaca geç İncil tarihinden altı yüzyıl belki de fazla bir süre boyunca, hatta yıkımının kayıtlı dönemi ötesine kadar devam etmiş olmalıdır. Gerçekten böyle bir aldatmaca yapılmışsa, bu tarihin en aptalca ve aym zamanda en inanılmaz şakasidir.

Bugün birçok kurum tarafından Süleyman Mabedi'nin bulunduğu inanan bölgede çeşitli arkeolojik kazılara devam edilmektedir. Megiddo'daki Süleyman Ahırlarının güney ünitesi olduğu söylenen kısım ortaya çıkartılmıştır. Yine bugün Ağlama Duvarı diye adlandırılan duvarın Süleyman Mabedine ait olduğu ileri sürülmektedir. Merkezi Amerika'da olan Süleyman Mabedi Vakfı adlı kurum bu bölgede kazılar yapmakta ve kendileri on ton ağırlığında küp taşlar ve büyük sütunlar ortaya

çıkarttıklarını ileri sürmektedirler.

Megiddo'da bulunan ve tatmin edici şekilde otantik olan Süleyman'ın Ahırları gibi. Süleyman'ın bundan önce anlatımı yapılan etkinlikleri ile bağlantılı diğer bir dolaylı arkeolojik buluş Süleyman'ın Ezion -Geber'deki bakır madeni arıtma tesisleridir. Bu buluş Dr. Nelson Glueck tarafından Kızıl Deniz'in kuzeydoğu kolunu oluşturan Akabe Körfezi'nin ucunda Teli el-Kheleifeh'deki kazılarda ortaya çıkartılmıştır. Dr. Glueck'in anlatımına göre burası büyük bir olasılıkla I. Krallarda anlatılan Ezion-Geber'dir. Bölge, sanki bir rüzgar tünelinin zorladığı kuzeyden esen şiddetli rüzgarlara ve kum fırtınalarına açık, yerleşenleri için sakıncalı ve rahatsızlık verici, ama doğal bir bakır arıtma tesisi, doğa ve insan yapımı Bessemer ocağı için ideal olan, alışılmamış bir yerleşim yeridir. Burada, gerçekten, Süleyman Mabedi'ndeki iki pirinç sütun, mabedin önünde duran Tunç Denizi, tunç sunak, kısaca Hiram'ın Süleyman için yaptığı tüm pirinç işçiliğinin ham

malzeme kaynaklarını bulmaktayız. Yapı da, en az bölge kadar ilginç bulunmuştur. Duvarlar, içinden iki sıra baca deliği geçecek şekilde yapılmış ve hava kanalları sistemi ile birbiriyle birleştirilmiş böylece egemen olan rüzgar fırtınalarından yararlanılması sağlanmıştır. Dr. Glueck, "Gerek kendi iç gereksinimi gerekse dışsıtım için, madenlerin eritilerek bakır ve demir külçeler haline getirildiği bu yapının, ayrıntılı bir maden arıtma tesisi olduğu kesinlik kazanmıştır" der.

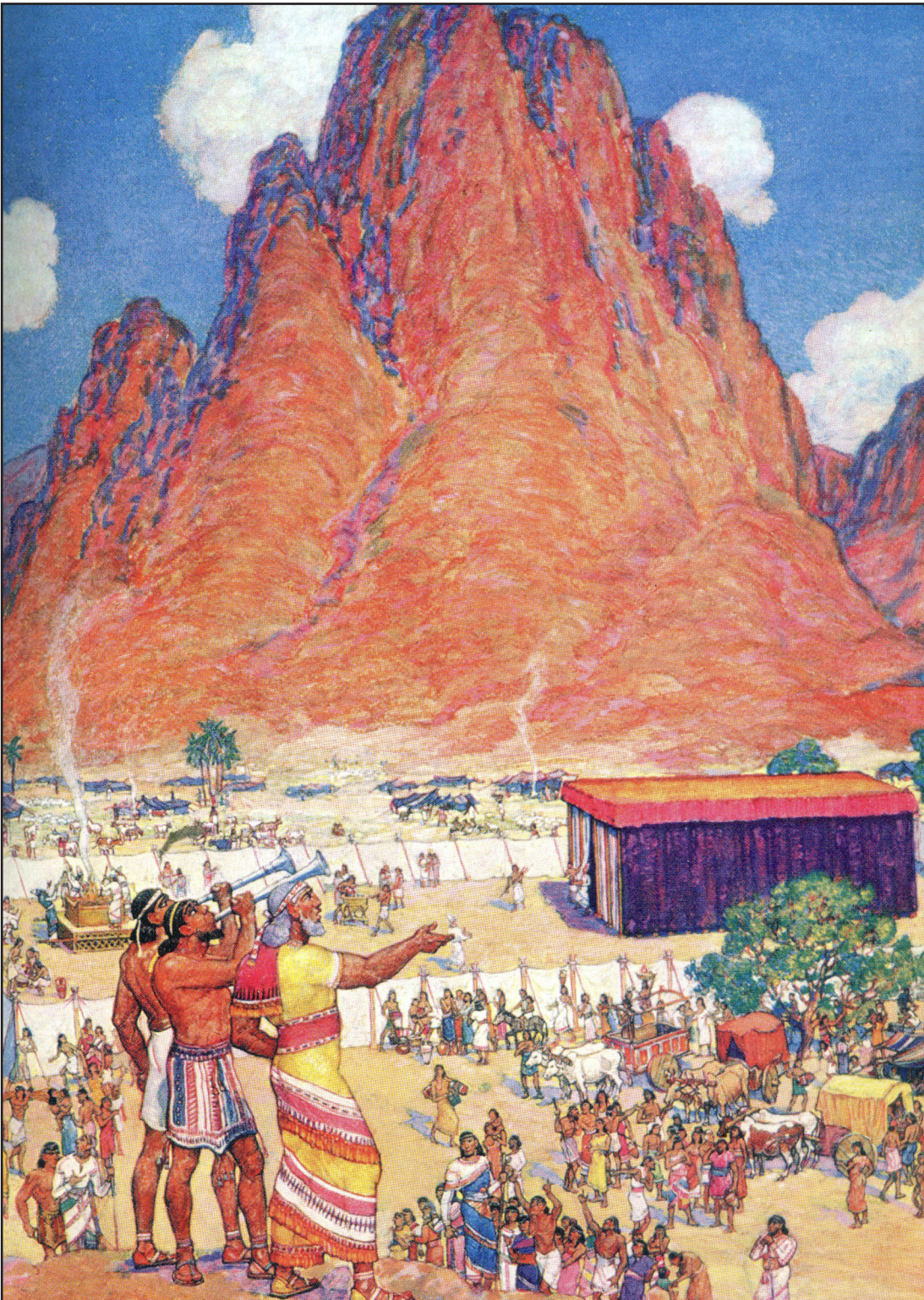
Bu uzun açıklamalar sonucunda yine de Süleyman Mabedi'nin yapımına ilişkin, örneğin, Asur Kralı II. Zargon'un Khorsabad'daki 31 avlusu, 209 odası, bir zıguratu ve mabedi açığa çıkartılan sarayının kazıları ile karşılaştırmalı direk arkeolojik doğrulamaları henüz bulamadık. Buna karşın Megiddo'daki Süleyman Ahırları; tipik Süleyman dönemi tarzındaki taş işçiliğini içeren birkaç kent; ve hepsinden en önemlisi Ezion-Geber'deki kendisinin pirinç süslemeleri ve diğer eşyalarına ham madde sağlayan diğer yöndeki Süleyman etkinliklerinin arkeolojik kanıtlarını bulduk.

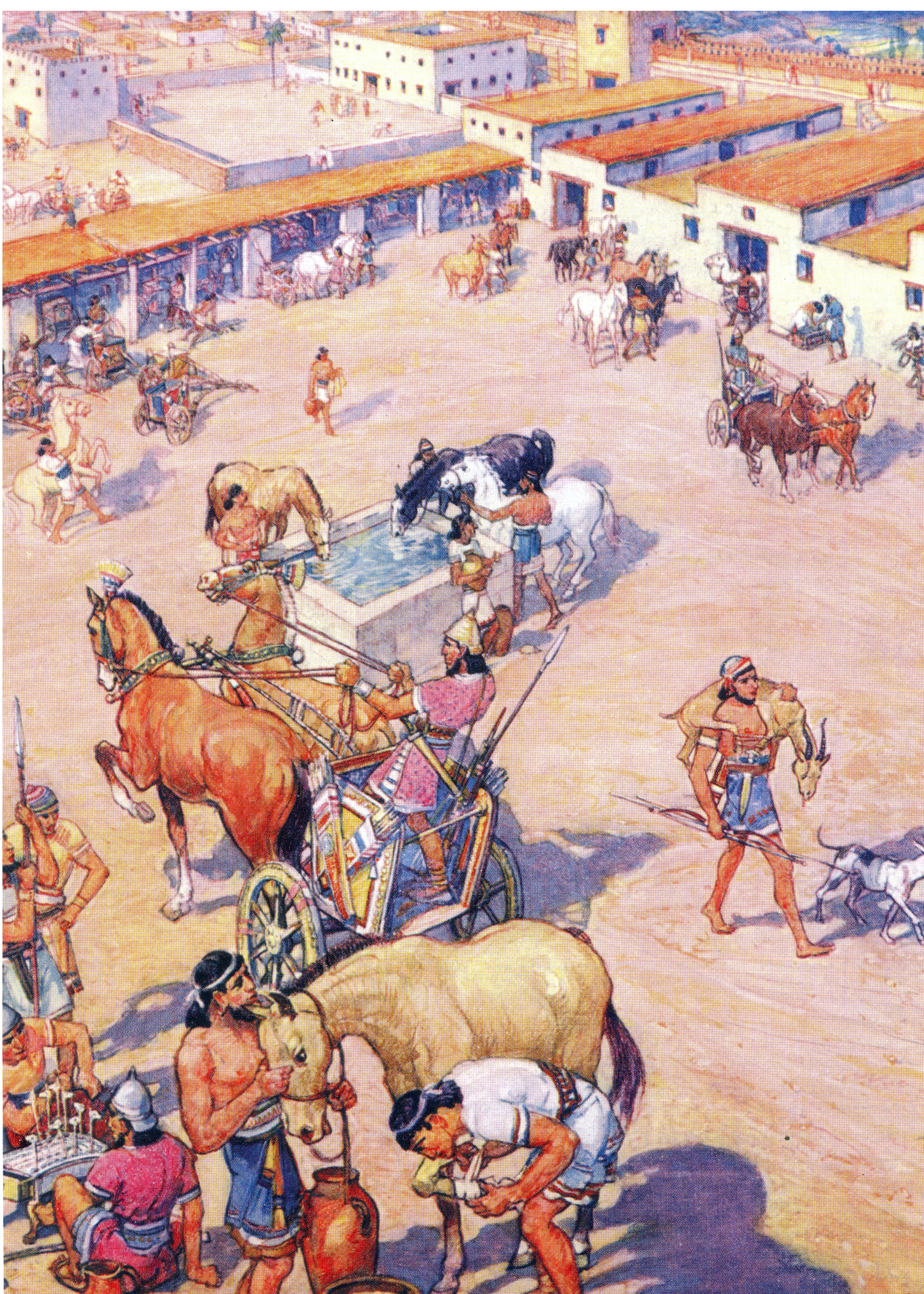
Yine de Süleyman Mabedi'nin varlığı sorusunu ortaya çıkartacak, dolaylı da olsa başka yollar olmalıdır. Bunlardan biri Ortadoğu'da yapılan kazılarda ortaya çıkartılan başka mabetlerin Süleyman Mabedi ile karşılaştırılmasıdır. Herodot'un Sur'da gördüğünü söylediği Herkül Tapmağı'nın önünde duran biri saf altın, diğeri zümrüt iki sütun yazarlarca sık sık Süleyman Mabedi'nin Eyvanfndaki iki Sütün ile kıyaslanmaktadır.

Tarihin hemen hemen aynı dönemine rastlayan Ortadoğu'daki diğer mabetler ve Süleyman Mabedi ile paralellik göstereni Suriye'de Tainat'ta ortaya çıkartılan İ.Ö sekizinci yüzyıla ait tapınaktır. Dr. G. Ernest Wright, bu mabedi tanımlarken "Suriye ve Filistin'de bugüne kadar bulunan, İsrail kralları ile çağdaş, tek mabettir ve planı Süleyman Mabedi ile çok benzerlik göstermektedir" der. Bu sekizinci yüzyıl mabedi, Süleyman'ınicinden daha sonra olmasına rağmen Süleyman Mabedi'nin bir taklidi olarak kabul edilir. Profesör Yadin'in Kenani kenti Hazor'da yıkıntılar arasında bulunduğu on dördüncü yüzyıl tapınağının planı da, karakteristik bir teras içeren üç bölmesi, ana salonu ve kutsalların kutsalı bölmesiyle, Süleyman Mabedinin bir benzeridir. Terası'nda ana salona açılan kapının her iki yanında bazalttan iki yuvarlak sütun bulduklarını söyleyen Prof. Yadin, terastaki iki sütunun benzerliğini vurgulayarak burada Süleyman Mabedi'nin bir prototipini görmekteyiz der.

Babil'de, Mısır'da birçok ve Fenike'de bazı tapınaklar artık bilinmektedir. Süleyman Mabedi bunlardan herhangi birinin bir kopyası değildir belki, ama tümünden bazı şeyler aldığı da kesindir.

Arkeolojik kazılar ve araştırmalar sürdükçe belki de Süleyman Mabedi'nin varlığı ile ilgili daha çok kanıt ortaya çıkacaktır

**Bizans Devrinde
İstanbul
Sokakları**

Ahmet Belgül

Istanbul, geniş Bizans İmparatorluğu'nun merkezi, siyasî ve idarî, dinî ve iktisadî, edebî bir sanat merkeziydi.

Şehrin kuşbakışı görünüşünde genellikle kilise ve manastırların kubbeleri, daracık sokaklar, taş binalar ve imparatorun büyük sarayı göze çarpardı.

Geceleri sokaklar tamamen karanlıktı. Karanlıktan faydalanan hırsızlar faaliyete geçerlerdi.

Ayasofya meydanından Çemberlitaş'a kadar uzayan çarşı mahallesinde; kuyumcular para değiştirirler ve dükkânlarda et, tuzlu balık, un, peynir, sebze, yağ, tereyağı ve bal; saray önündeki esans mağazalarında her türlü esans satılırdı. Bu caddeye (Mese) caddesi derlerdi. Burası Bizans anayolunun başlangıcı idi. Çemberlitaş'tan Beyazıt'a (Tavros meydanı) kadar uzayan caddede ise ipekliler, her türlü kumaş satılırdı. Bundan başka, bugünkü Kapalıçarşı'nın Bedesten denilen yerinde kandil mağazaları vardı. Beyazıt'tan Şehzâdebaşı'na kadar uzayan caddede ise, hükümetin sıkı kontrolü altında koyun, domuz, beygir; Haliç kıyılarında balık satılırdı.

Şehzâdebaşı'ndan bir yol Fatih'e, bir yol da Aksaray'a inerdi. Fatih ve Aksaray'dan sur kapılarına yollar uzanır ve ana caddeye mahalle aralarından dar sokaklar bağlanırdı. Çemberlitaş ile Beyazıt arasındaki yola «Ekmekçiler», Beyazıt'tan Şehzâdebaşı'na doğru giden caddeye «Filadelfiyum» denirdi.

Bizans caddelerinde sıralanan dükkânların önlerinde revaklar vardı. Bilhassa Çemberlitaş (Kostantin meydanı) etrafındaki revaklar şöhret kazanmıştı.

Çemberlitaş, Roma imparatoru Konstantin tarafından diktirilmişti, inşa halinde iken bu anıtın temelinde kutsal haç ve anıtın üstüne de bu imparatorun heykeli konmuştu, önünden geçenler şapkalarını çıkarır, saygıyla eğilirmiş.

Bizans'ta marangozluk, çilingirlik, ressamlik ve mermer yontma sanatı da ehemmiyet kazanmıştı.

İstanbul'un dar sokaklarında kagir evler sıralanmıştı. Evler, nadiren iki veya üç katlı fazla olurdu. Her kat birbiri üstüne cumbarlarla dışarıya taşkın bulunurdu.

Pencereler dörtgen veya yukarı kısımları

yarım daire şeklinde olurdu. Odalar 4,50x6 metre genişliğinde olur, sofa üstüne açılır ve bu sofaya bir koridorla girilirdi. Pencere ve sokak kapılarının kanatları demirdendi. Üzerlerine iri başlı çiviler mihlanmıştı. Zengin evlerinin kapıları oymalı olur. Bazı evlerde iç kapı yerine perde kullanılırdı.

BİZANS'TA YABANCILAR

Bizans'ta yabancılar da vardı. Bugünkü Yenicami'den itibaren Tahtakale'ye kadar olan semtte Venedikliler, Yenicami'den Bahçekapı'ya kadar olan yerde de Cenevizliler otururlardı. Gerek Venedikliler'in, gerekse Cenevizliler'in mahalleleri surlarla Bizanslılar'dan ayrılmıştı. Cenevizliler ticaret eşyaları için bir takım antrepolar inşa etmişlerdi.

İstanbul'a gelen gemiciler, Kadırga limanına veya Langa körfezine yanaşırlardı. Langa körfezi bugün doldurulmuş durumdadır.

Haliç kıyılarında bütün gün boyunca kozmopolit bir kalabalık göze çarpardı. Kemer burunlu, kalın kirpiklerinin altında badem gözlü ve sivri sakallı, omuzlarına dökmüş uzun siyah saçlı Mezopotamyalı tüccarlar, zincirden kemer bağlamış olan traşlı, kirli Suriyeli ve Mısırlı, İranlı ve Bulgarlarla, aşağı doğru sarkmış uzun bıyıklı ve mavi gözlü, yassı burunlu kürklü Rus, Hazer, Peçenek, İspanyol ve İtalyanlar dolaşırlardı. Haliç kıyıları boyunca antrepoları, kiliseleri bulunan her kavimden, dinden, dilden karışmış tüccarlar bulunurdu.

İstanbul'da kalabalık bir halk kitlesi yaşıyordu. Kendi işleri, davaları, zevk ve safaları için bütün vilâyetlerden, komşu memleketlerden renk renk insanlar İstanbul'a gelip sabahdan akşama kadar sokaklarda, meydanlarda koşuşurdu.

Zarif giyinmiş kadınlar, yayan veya tahtırevanla geçer, seyyar satıcılar, kendi sanatlarına dair bağırışları ile caddelere her gün hareketli bir mozara verirdi.

HÜKÜMDARIN GEZİLERİ

Sokaklara halılar döşenir, çiçekler serpilir, önde imparator mutantan bir elbise içinde at üstünde gider, arkasında parlak üniformalı askerler yer alırlardı. Uzun boylu Vavrekler, Hazer, Rus, Zenci muhafızlar, tunç çehreli ücretli Latin askerleri, uzun kılıçları-

nı taşıyarak takip ederlerdi, imparatorice de aynı merasimle gezerdi.

İmparator evleneceği veya tahta geçeceği zaman, yahut bir prens dünyaya geldiği zaman şehir bir hafta şenlik yapar, bütün meydanlarda şerefe yenilir, içilirdi, imparatorun ölümü halinde huşu içinde ağır ağır ilerleyen cenaze alayı, şehri kaplardı, imparatorların cenazeleri. Fatih camii yapılmadan önce yerinde bulunan patrikhaneye (Havârîyûn Kilisesi) gömülürdü.

XIII. yüzyılın başında Kudüs'e gitmek üzere Avrupa'da hazırlanan IV. Haçlı Seferi istikametini değiştirip İstanbul'a yöneldi (1204).

Bu seferin kahramanlarının İstanbul'da yağma etmediği bina ve öldürmediği Bizanslı kalmadı. Bu hususta yazılanları beraber okuyalım:

«Şehre giden Haçlılar, reislerinin idaresi altında bütün mahallelere yayıldılar. Ticarethanelere, saraylara, kiliselere hücum edip, karıştırmadık köşe bırakmadılar, her yeri soydular. Yağma edilen altın, gümüş, mücevherat, ipekli kumaşlar, kürkleri, hiç bir kimsenin hesap edemeyeceği miktarda idi. Dünya yaratılan beri hiç bir şekilde bu kadar yağma olmamıştır. Herkes kendisi için bir mesken edindi. Hiç bir Haçlı açıkta kalmadı. Zaruret içinde bulunan Haçlılar, birden zengin oldular.

«Yağma yüzünden hasıl olan kargaşalık uzun sürdü. Haçlılar evleri soyduktan sonra, gizlenmiş mal olup olmadığını anlamak için halka eza ve cefa etmeye başladılar. Biçâre Bizanslılar, subayların ayaklarına kapanıp Hıristiyan olduklarını anlatmak için istavroz çıkarıyor, merhametlerini çekmeye çalışıyorlardı.

«Haçlılar her şeyi aldıktan sonra, azizlerin sandukalarını kırıp, içlerinde bulabildikleri kıymetli eşyayı yağma ettiler. Bunları taşımak için kutsal binalara, hattâ Ayasofya'ya beygir soktular, çapulculuk son dereceyi buldu. Bu arada Jüstinyen'in de mezarını açtılar, içinde bulduklarını yağma ettiler.»

*Sultan Abdülaziz'in
Fermanıyla*

Esaretin Kaldırılması

Zaim Subaşı

Esirliğin kaldırılması, insanlık tarihinin önemli dönüm noktalarından biridir. Maalesef bu durum, çok yakın zamanlara kadar devam etmiştir. XIX. yüzyılın başlarında İngiltere ve Fransa'nın öncülüğüyle esirlik yasaklanmış, esirler azad edilmiş, esir alım ve satımı yasaklanmışsa da, bu kararlar uzun süre kâğıt üzerinde kalmış ve uygulanamamıştır. Esirliği ilk kaldıran devletler arasında Türkiye de vardır. Sultan Abdülmecid Han (1839-1861), birçok ferman ve hatt-ı hümayûn yayınlarak, Akdeniz, Kızıldeniz, Basra Körfezi ve Umman Denizi'ndeki Türk donanmalarına, Mısır, Trablusgarb (Libya), Bağdad, Basra valilerine birçok emirler göndererek bu işi önlemeye çalıştı. Kardeşi Sultan Abdülaziz Han (1861 -1876) da bu yoldaki çalışmaya devam etti. Yayınladığımız ferman, bu hükümdar tarafından Mısır ve Sudan valisi Kavalalı Mehmed Said Paşa'ya gönderilmiştir. Hükümdarın bu konu üzerinde ne kadar titizlikle durduğu ve esirlere ne kadar şefkat gösterdiği açıkça görülüyor. Bu yıllar, esirliğin kaldırılması konusu yüzünden Amerika Birleşik Devletleri'nde korkunç bir iç savaşın Kuzey Amerika'yı kana boyadığı yıllardır. Bu savaştan sonra Amerika'da esirlik kaldırıldı. ABD'deki esirlerin sayısı 4.500.000'u buluyordu. 1872'de Brezilya İmparatorluğu'nda yapılan sayımda 9.700.000 hür vatandaşa karşılık 1.477.000 esir bulunduğu anlaşılmıştır. Türkiye'de sorun bu kadar büyük olmadığı gibi, esirlerin hayat düzeyleri de Batı ile karşılaştırılmıyacak derecede yüksekti. XIX. yüzyıl sonlarında Türkiye'de pratik bakımdan esir kalmamıştı. Bazı Kafkasyalılar, çocuklarını saraylara vermekte devam ediyorlardı ama, bunların durumu, esir statüsüne girmekten uzaktı.

Zenci ticaretinin yasak edilmesi ile, bu ticarete kalkanların cezalandırılması hakkında cemaziyelâhır 1273 tarihli padişah emri.

Sadaret rütbe-i celilesiyle bilfiil Mısır valisi olup Mecidiye ve imtiyaz nişan-ı hümayûnlarının birinci rütbelerini haiz ve hânil olan vezîr-i maâlîsemîrim Mehrned Said Paşa'ya hüküm...

"Zenci esirler ticaretinin yasaklanması hakkında saltanat-ı seniyenin almış olduğu tedbirlerin Memalik-i Mahrusa-i Şahanenin bazı mahallerinde fiilî asan

görülemez olarak mezkûr ticaret gene cereyan etmekte olup halbuki bu zenci esirler memleketlerinden çıkarılıp sahillere gelinceye değin çöllerde bunca zahmet ve meşakkat çektiklerinden birçoğu telef olduktan sonra geri kalanının dahi sıcak mıntakalardan soğuk şehirlere birdenbire nakilleri sebebiyle göğüs hastalıkları ve sair hastalıklara duçar olarak ekserisi genç yaşlarında hayat nimetinden mahrum olduklarından ve bu kederli haller ise insanlığın kabul edemeyeceği derecede tahammülün dışında olduğundan bu ticaretin tamamen ve devamlı surette yasak edilmesi lâzım gelip, bundan sonra zenci esirlerin Akdeniz tarafında çıktığı yer olan Trablus garb eyaletinden bu fermanım elinize vardığı andan itibaren hiç bir tarafa zenci esirler sahverilmemesi ve gerek eyaletin içinde bulunan, gerek Afrika'nın ta içerilerine dağılmış olan esircilere dahi derhal keyfiyet ilân olunarak fakat bu türlü uzak mahallerde olanlar için sekiz hafta müddet mehil tayin olup bu müddetten sonra gene zenci esirler geldiği halde onların artık eyaletin içinde dahi satılmasına ruhsat verilmeyip derhal getiren esirciler zorlanarak azat ettirilmesi ve azat edilmiş esirlerin memleketlerine iadeleri kendilerinin hayatını tekrar tehlikeye sokmak demek olacağından, bunların oralarda münasip mahallere ve evlere yerleştirilip beslenmelerinin temini ve esir getiren esircilere ellerinden esirlerin alınması bir nevi ceza ise de tekerrürü halinde derece derece cezayı şiddetlendirmek lâzım geleceğinden o gibilerin ilk defasında bir sene müddetle hapis olunması ve aynı şahıs tekrar böyle bir harekette bulunursa her defası için hapis müddetine birer sene ilâve kılınması ve Akdeniz'de bulunan sahil ve adalarda dahi bu usule riayet olunarak her yerde bu esirlerin gelişinden sonra herhangi mahalle zenci esirler gelecek olursa sakın başka mahalle salıverilmemesi ve esirciler zorlanarak azat ettirilip münasip mahallere ve evlere yerleştirilerek geçimlerine bakılması ve çünkü bu yasağın Akdeniz'de yayılmasının altı hafta müddet kâfi olduğundan ondan sonra içinde zenci esirler olduğu halde liman ve iskelelere gelebilecek tab'amdan tüccar gemilerinin devlet namına zabtı ve kaptanının hapis ile keyfiyetin Der-i saadetime bildirilmesi ve esirciler zorlanarak gelen esirler azat ettirilip gene münasip ma-

hallere yerleştirilerek geçimlerinin temini ve Akdeniz'de dolaşmakta bulunan gemilerle kumandanları taraflarından dahi bu hususa mütemadiyen dikkat ve nezaret olunarak mezkûr mehlin müddeti sona erince o gibi içinde zenci esirler olan gemilere rastladıkları halde el koyarak Der-i saadetime göndermeleri için kendilerine katî talimat verilmesi ve esirlerin azat edilmeleri maddesi her bir mahalde yalnız esircilerin bundan böyle getirecekleri esirler hakkında olup, yoksa evvelden beri herkesin elinde bulunan zenci esirlerin sahipleri tarafından istedikleri vakte kadar gene asıl hallerinde kalması ernr-i tabîi ise de öyle müzayedeye suretiyle alınıp ve satılmaları caiz olmayacağından bir münasip usule, yani insaniyete yakışacak surette cereyan etmesi lâzım geleceğinden bu maddenin dahi icap edenlere etraflıca ve dikkatlice anlatılması ve mezkûr yasağın İrak'ta da tamamen icrası ve Basra Körfezi için üç ay müddet mehil tayin edilerek andan sonra içinde zenci esirlere rastladıkları gemileri devlet namına zabt ile keyfiyetlerinin bu tarafa bildirilmesi için Basra tersanesinde bulunan gemilerimden münasip gemilerin dolaştırılması hususlarını bildiren Trablusgarb ve Bağdad valilerine emir çıkarılması ve Adalar ve Akdeniz sahilleri memurlarına dahi lâzım gelen tembihlerin neşri ve şimdi Mısır'da bu yasak maddesi yürürlükte ise de şimdiki resmî karar tamamen yasaklanması demek olduğundan bundan sonra oralarda zenci esirler geldiği halde gerek onların, gerek esircilerin haklarında bildirilen usullerin tamamen icrası için başkaca emri şerifim çıkarılması hususları meclis-i hass-ı vükelây-ı devlet-i aliyemden müzakere edilip kararlaştırılarak tarafıma arz ile müsaadem alındıktan sonra o suretle icabının yerine getirilmesini emreyledim ve...

Sen ki, vezirimsin, fermanım eline geldikte keyfiyet ilân olunarak dirayetin, metanetin ve zât-ı hamiyetin gereğince ilân tarihinden itibaren idaren altında bulunan mahallerden hiç bir tarafa zenci esirler salıverilmemesi ve bu yasağın Mısır'da dahi tamamen icrası hususuna ihtimam eylesin."

İstanbul'da Eski Kahveler

Byzance Scenes (Antoine Herbert)
Passion Byzantie çizimlerinden alınmıştır.

İlk İstanbul kahveleri, devrin zarif insanların toplantı yeri idi. Gece veya gündüz, orada oturup konuşulur, sohbet edilir; orada randevu verilir, orada önemli kararlar alınır. Sonraları Karagöz ve ortaoyunları ile kahvehanelerin önemi daha da arttı. Halk şairleri ve zamanın sanatçıları için bir gösteri yeri oldu. Şair, bu yüzden:

«Gönül ne kahve ister, ne kahvehane,
Arkadaş ister, kahve bahane.» demiştir.

İLK KAHVEHANELER

İlk kahvehane, 1554 yılında, Kanunî Sultan Süleyman zamanında açılmış, sonra, bir çığ gibi Osmanlı imparatorluğunun çeşitli köşelerine yayılmıştır. Kahve o çağa kadar yalnızca Araplar tarafından biliniyor ve kullanılıyordu. O devirde Araplar, Osmanlı imparatorluğuna bağlıydılar. Sık sık gidip gelen kervanlar, doğunun bu bilinmeyen lezzetli içkisini de İstanbul'a getirmişti.

Peçevî tarihi, ilk kahvehanelerin açılışını şöyle anlatmaktadır:

«1554 yılında, Halepli Hakem ve Suriyeli Şems adında iki kişi, Tahtakale'de birer büyük dükkân açıp kahve satmaya başladılar. Keyif yapmak isteyen bazı zevk ve eğlence düşkünleri, özellikle okur yazar sınıfından birkaç zarkif kimseler toplandı. Yirmişer, otuzar olarak grup kurur oldular. Kimi kitap okur, kimi tavla ve satranç oynar, kimi yeni güfte ve gazeller getirip hünerlerini gösterirdi...»

Kahve, halk arasında o kadar büyük ilgi gördü ki, kısa zamanda yerden biter gibi, şehrin çeşitli semtlerinde sayısız kahvehane açıldı. Ancak bunlar, cemiyyet ve toplum için gerçekten yararlıydı. Peçevî'nin dediği gibi, halk buraya sadece kahve içmek için gelir ve kahvesini içerken de yararlı konularla oyalanırdı.

İlk kahvelerde sedirlerde oturuldu. Kahvelerin ortasındaki fiskiyeli mermer havuz, özellikle yaz aylarında tiryakiler için eşi bulunmaz bir serinlik kaynağı idi.

Bunun çevresinde yer alan sedirler yahut kerevetler üzerinde diz çökerek,

bağdaş kurularak kahve içilirken, meddahların anlattığı hikâyeler dinlenirdi.

Ocaklar çiniden veya oyma süslemeli, nakışlı ağaçtan yapılırdı. Fincanların durduğu raflar, çerçeveler, tahta işçiliğinin ve Türk süsleme sanatının en güzel örneklerinden birini oluştururdu. Kullanılan fincanlar kulpsuzdu. Ancak içindeki kahvenin sıcaklığıyla elin yanmaması için tahtadan, metalden ya da boy-nuzdan bir kılıf içinde sunulurdu. Lüleci çamurundan yapılmış ve üzeri süslü, beyitler yazılı fincanların yanı sıra, İznik ve Kütahya'da yapılan çini fincanlar da kullanılmaktaydı.

Daha sonraki devirlerde XVI. yüzyıl sonlarında kahvehanelere karşı bir düşmanlık oluştu. Bunun nedenini, iyi özelliklerinin kaybolmasında aramak gerekir. Gerçekten kahvelerde kumar oynamaya, soygunlar yapılmaya ve hattâ adam öldürülmeye başlanmış, bu nedenle gerçek tiryakiler, semtine uğramaz olmuşlardı. Bu yüzden Sultan Üçüncü Murat zamanında çıkarılan bir fermanla, bütün kahveler kapatıldı. Gizli işletenler için türlü ağır cezalar kondu. Kahve de, şarap gibi haram madde olarak telâkki edildi. Ancak bu genel kapatma çok sürmedi, kahveler gene çalışmaya başladı. Bunda bir kısım kahvelerin aynı zamanda berber dükkânı oluşu da büyük rol oynamıştır. Çalışmalarını kısıtlayıcı bir sürü yasağa rağmen, kahvehaneler daima müşteri bulabiliyorlardı. Sultan Dördüncü Murat, zamanında kahvelere göz açtırmadı. Şiddetli yasaklar koyması bir yana, kendisi de bizzat tebdil gezerek kontrol etti, yasaklara uymayanları şiddetle cezalandırdı. Bunun doğal bir sonucu olarak her gün işitilen kötü olaylar, yavaş yavaş duyulmaz oldu ve kahvehaneler gene eski nitelikleri kazandılar.

XVII. yüzyılın sonları ve XVIII. yüzyıl başlarında İstanbul'un çeşitli yerlerinde yeniçerilere özgü kahveler açıldı. Bunların kapısına, oraya devam eden yeniçeri ortasının, örneğin balık, kılıç, gemi gibi sembolleri asılır ve bir orta, diğer ortanın kahvesine gidemezdi. Başlangıçta buralar yeniçeriler için kahve içilen

ve sohbet edilen bir yerdi. Ancak daha sonraları soysuzlaşan Yeniçeri Ocağı ile birlikte değişti, içinde türlü yolsuzlukların yapıldığı, cinayetlerin işlendiği birer batakhane haline geldi.

Sultan İkinci Mahmut, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırırken, kahvehaneleri de ihmal etmedi. Bütün yeniçeri kahvelerini kapattı. Diğerlerinin çalışmasına izin verdi.

SEMAİ KAHVELERİ

Kahvelerden bahsederken, özellikle ramazanda ve kış aylarında faaliyet gösteren semai kahvelerini unutmamak gerekir. O çağlarda İstanbul'un hemen her büyük semtinde bulunan kahvelerde kış ve ramazanlardan bir ay önce hazırlıklara başlanırdı, önce kahvehane özel bir itina ile süslenirdi. Duvarlar yaldız çerçevesi, yangın kulelerinin, balıkçı kayıklarının, deniz kızlarının resimleriyle bezenir, tavana boydan boya renkli kâğıtlardan yapılmış zincirler asılırdı. Kahvehane, tulumbacıların da uğrağı olan bir yerse, duvarlardan birinin göze çarpacak bir yerine, tulumbanın boru, fener, baskı kollarından biri konurdu.

Semai kahveleri, yıllarca, bitmek tükenmek bilmeyen uzun kış gecelerine ayrı bir renk katmış, sosyal hayata canlılık getirmiştir. Mahalleli, akşam yemeğinden sonra birer ikişer burada toplanmaya başladılar. Önce herkes kendi aralarında konularını konuşur, sonra renk renk kâğıtlar, yapma kağıt çiçeklerle süslenmiş özel sedirinin üstünde günün moda şarkılarını çalan saz heyetini dinlerdi. Uzun bir fasıldan sonra ortaya bir halk şairi çıkar ve bir mâni söylerdi, içinde bir bilmece saklayan bu mâni, kahvedekileri düşündürür, bazen bir bilmececenin çözümü haftalarca sürerdi. Söylenen mâni, ağızdan ağıza bütün mahallede yayılır, herkes bir yanıt bulmaya çalışırdı.

Bu arada başka semtlerden gelenler de mâniyi çözmek için çaba gösterirdi.

Eğer bütün ramazan boyu, bilmeceyi kimse çözememişse, son gece şair mânisini kendisi açıklar, gelenlere de te-

şekkür ettikten sonra kahveyi kapatırdı. Mânileri çözenler olursa, para, ipekli kumaş, şal gibi hediyeler verilirdi.

Bu kahvelerin en tanınmışları Beyazıt'ta, Çeşmemeydanı'nda, Fatih'te, Tophane'de, Firuzağa'da ve Üsküdar'da Yeniçeşme'de bulunuyordu. Semai kahveleri, yirminci yüzyılın hemen başlarında tamamen ortadan silinmiş olmakla beraber, Ahmet Rasim ve Osman Cemal Kaygılı'nın eserlerinde bütün canlılığıyla hâlâ yaşamaktadır.

UYUNCU LONCASI KAHVELERİ

Bunun yanısıra oyuncu loncası kahveleri de o çağların bilinen kahve türleri arasına girer. Özellikle esnaf, sanatkâr ve oyuncuların devam ettiği bu kahvelerde, geceler hayli renkli geçirdi. Çeşitli yerlerden gelen karagözcüler, burada hünerlerini gösterir, meddahlar hikâyelerini burada anlatırdı. Bu kahvelerin, esnaf odası gibi, kethüdası, erkân ustası, kabzımalı, lonca heyeti bulunur ve bu heyet, kahvenin bağlı bulunduğu loncanın dertlerini, çözüm bekleyen sorunlarını incelerdi.

Oyuncu loncasına bağlı sanatçıların toplandıkları kahveler içinde en büyüğü Mısırçarşısı'nın Paçacılar Kapısı'na giden caddede, Çavuşoğlu Çıkmazı'ndaki Bahçeli-kahve'dir. Sonraları burası kapanınca, Beyazıt'ta Simkeşane içinde ve Galata'da bahçeli bir kahvede toplan-

maya başladılar, içlerinde karagöz oynatılan ve çeşitli sanat gösterileri yapılan bu kahveler de diğerleri gibi, bu yirminci yüzyılın başlarında tamamen tarihe karıştı.

KIRAATHANELER

19. yüzyılın ikinci yansında yeni bir tip kahve türedi. Buralarda gazete, dergi, kitap okunuyor, adına «kıraathane» deniyordu. Özellikle aydın kişilerin devam ettiği yerlerdi buraları. Bilinen ilk kıraathane, bugünkü Beyazıt'ta Reşit Paşa türbesinin karşısında açılmıştı. «Sarafim» ya da «Okçularbaşı» adını taşıyordu. Buraya gelenlerin çoğu vakitlerini okumakla geçirirdi. Özellikle ramazan geceleri, Namık Kemal, Sadullah, Ayetullah, Arif Hikmet, Hasan Suphi, Tevfik Paşa ve Ahmed Muhtar gibi devrin tanınmış şair ve ilim adamları toplanır, devrin meselelerini tartışırlardı.

Bilinen diğer bir kıraathane de Mahmutpaşa Camii civarındaydı. Okçularbaşı ile aynı yıllarda açılmıştı. Buraya din adamları ve ulemâ devam ederdi. Müdavimleri arasında bilinenler Ali ve Hafız Müşfik Efendiler, Abdi Bey, Ethem ve Bekir Sami Paşalardır. Özellikle ünlü satranççılar, birbiriyle burada karşılaşırdı.

Asya Kıraathanesi 1850-60 yılları arasında Galata'da açılmıştı. Gümrüğe yakın oluşu sebebiyle özellikle Galata gümrüğü memurları ve gümrük komis-

yonculan ile buralarda işleri olanların devam ettikleri bir yerdi. Aynı adı taşıyan bir başka kıraathane de Sultan İkinci Abdülhamid devri sonlarında Üsküdar Selmanağa mahallesinde açılmış, ancak devrin bütün meşhur kumarbazlarını sinesinde topladığı için kısa bir süre sonra kapatılmıştır.

Son yanm asrın meşhur kahveleri arasında Beyazıt'ta «Küllük», Şehzadebaşı halkevinin altında özellikle müzisyenlerin devam ettiği, konserlerin verildiği «Darüttalim», Sirkeci Vakıf Han'da «Borsa», Beyazıt'ta cami yanındaki kahve, Cağaloğlu'ndaki «Meşrutiyet Kıraathanesi», Galata'da «Kemeraltı», Yenica mi arkasında «Bahçelikahve» en önemli yerleri oluştururlar. Bunların çoğu, istimplâkler sırasında tarihe karışmış, birkaçının yerine dükkân yapılmıştır.

TARİHİ İSTANBUL KAHVELERİ

Bugün İstanbul'da yaşlan yüz ilâ yüz elli yıllık birkaç kahvehane vardır. Bunlar Pierre Loti, İsmail Ağa, Çınaraltı, Eftalopos kahveleri ile Boğaziçi kıraathanesidir.

İsmail Ağa Kahvesi:

Bugün sadece Kanlıca kahvesi diye bilinir. Boğaz'ın Anadolu yakasında Kanlıca vapur iskelesi yanında bulunan bu kahve, Sultan İkinci Mahmut zamanın-

Eski İstanbul'da bir kahvehane.

Haliç kıyısında bir kahvehane.

da Vezir İskender Paşa vakfından ahşap olarak yapılmıştır. Kahvenin bilinen ilk sahibi İsmail Ağa (Sipahioğlu) dır. Açılışından 35 yıl sonra İstanbul'un sayılı kahveleri arasına girmiş ve bütün kahve meraklılarını içinde toplamaya başlamıştı. Bu ünü sağlayan da bizzat İsmail Ağa'dır, Yakınlarının anlattığına göre, İsmail Ağa, çok titiz bir adamdı. Kahveye çok meraklı olduğu için, kahveyi bizzat kendisi alır, kendi eli ile öğüttükten sonra büyük fincanlar içinde müşterilerine ikram ederdi. Bu arada kahveden anlamayan, yahut kahvenin içinde bir başka madde olduğunu iddia edenleri: «*Madem kahveden anlamıyorsun, burada işin ne?*» diyerek nezaketle kapı dışarı etmekteydi.

Bugün, Kanlıcalı yaşlıların hangisine sorarsanız, size hemen İsmail Ağa'nın meşhur titizliğini anlatırlar.

İkinci Dünya Savaşı sırasında kahvenin çeşitli yabancı maddeler ile karışık satıldığını gören İsmail Ağa, kahveyi beş, on kez yıkar, ondan sonra öğüttürmüştü...

İsmail Ağa 1955 yılında ölünce oğlu Şevket Sipahioğlu tarafından işletilmeye devam edilen kahve, hâlâ ününü korumaktadır. Yalnız devrin gereği, bazı değişiklikler yapılmıştı. İsmail Ağa'nın

değirmeni ile Atatürk gibi ünlü misafirlerine kahve ikram ettiği kallâvi fincanlarından birisi saklanmaktadır.

Boğaziçi Kiraathanesi:

Daha çok yaz aylarında çalışan bu yer, Beylerbeyi vapur iskelesinin yanındadır. Dişbudak, meşe ve çınar ağaçlarının gölgelediği küçük bir alan üzerine kurulmuştur. Mazisi zok eskidir. 150-180 yıllık olduğu tahmin edilmektedir.

Sultan İkinci Mahmut, babasının yaptırdığı Beylerbeyi Camii'ni onartırken, görüp, beğenildiği bu kahvehaneye bir de çeşme yapılmasını emretmiştir. Halen kahvehanenin ortasında bulunan bu çeşme, üç metre yüksekliğinde ve dört cephelidir. Cephelerinin birinde Keçecizâde İzzet Molla'nın yazdığı altı beyitlik manzum bir kitabe bulunmaktadır. Kitabe şöyledir:

Sultan İkinci Mahmut'un Tuğrası'nın altında;

Edip fermanın icra âb-ı şemşiriyle Hân-ı Mabmûd

Harîm-ı beytini tathir kıldı Hayy-ı ma'bûdun

Getirdi zezemi emr eyleyince Fâtih-i Ka'be

Bu yolda sa'yi meşkûr oldu el-hak ebr-i

pür-cûdun

*Revân-ı vâlid için eyledi bu çeşmeyi icâd
O şehinşâhın oldu ekseri bu hayr-ı mevcûdun*

*O bahr-ı lûtfle İskender leb-teşne tartılsın
Terâzi-yi hıredde yoksa farkı kulzüm-i vürûdun*

*İlâhi vâlid-i şâh-ı cihana sahn-ı cennetde
Neşimengâh ola sû-yi kenârı havz-ı mevrûdun*

Bî hakk-ı merve yokdur birsözüm İzzet târîhe

Safâ-yı bal ola iç zezeminden Hân-ı Mahmûdun

1226

Günümüz Türkçesi ile çevirisi şöyledir:

Mahmut Han kılıcıyla emredip suyu akıtarak

Allah'a ibaret yerinde onu temizleyerek belirledi

Kabe'nin fatihi emrederek Zemzem'i getirdi

Bu yolda cömertçe harcayarak çalışması takdir edildi doğrusu

Annesine sevap akması için bu çeşmeyi

yaptırdı

köşkleri, bu civardaydı. Bunlardan biri-
Bir kahvehane önünde nargile içenler.

*Bu hayır o şahlar şahının çoğu hayırların-
dan oldu*

*O denizler kadar lutuflarıyla susamış du-
dakları karşılaştırsın*

*Akıl terazisinde farkı yoksa Kızıldenize ya-
kınlığından*

*Cihan padişahının annesinin cennette-
ki yeri*

*Hoş rüzgarlı olsun bu yapılan havzanın
suyunun kenarı*

*Merve hakkı için ey İzzet, tarihine bir sö-
züm yoktur*

*Mahmut Han'ın Zemzem'inden iç bal ol-
sun neşelen*

1811-12

Kahve 1929 yılından beri doğma, bü-
yüme Beylerbeyli olan Muhsin Açık ta-
rafından işletilmekte, tavladan başka
oyun oynanmamaktadır.

Çınaraltı Kahvesi:

Boğaz'ın Rumeli yakasında
Emirgân'da kurulan bu kahvenin de ta-
rihi çok eskidir. Yaşı bilinmeyen bir yüce
çınarın altında kurulu açık hava kahvesi
iki yüz yıllık bir maziye sahiptir. Eskiden
halk, cuma günleri Tokmakburnu üs-
tündeki koruda eğlendikten sonra, bu-
raya gelir ve bir yorgunluk kahvesi içtik-
ten sonra, yoluna devam ederdi. Bu ara-
da Boğaz'ın nefis manzarası ile birlik-
te boğazdan geçen gemiler de seyredi-
lirdi.

Devrin büyüklerinin ve meşhurların

nenleri on dokuzuncu yüzyılda Hıdiv İs-
mail Paşa, Koca Reşit Paşa ve Şerif Ap-
dullah Paşa'ya ait olanlardır. Kahvenin
içinde Hümaşah Kadınefendi adına ya-
pılmış yedi cephele bir mermer çeşme
bulunmaktadır.

Caminin karşısındaki meydanda se-
kiz köşeli üstü açık bir meydan çeşme-
si vardır. Çeşme Sultan Birinci Abdül-
hamid tarafından yaptırılmıştır ve dört
cephesinde birer çeşmesi bulunmakta-
dır. Tamamen çevresel olarak mermer-
le kaplanmış ve üzeri kapartma Rokoko
süslerle bezenmiştir. Dört cephesinde

celî sülüs ile bir ayet-i kerîme bölünerek
yazılıdır. Diğer köşelerdeki birer kıtalık
ta'lik hat ile yazılmış olan tarih kitâbeleri
Yesârî Mehmed Esad Efendi tarafından
mermer üzerine hakkedilmiştir. Hattat
Mehmed Esad Efendi sol el ile yazı yaz-
dığından "Yesârî" adıyla tanınmakta-
dır. H.1213 (M.1798) tarihinde ölmüş ve
Fatih'de İfrazîye yokuşundaki Tetimme
civarında Dudu Abdüllâtif Efendi med-
resesinde Abdüllâtif Efendi'nin yanına
gömülmüştür. Oğlu Yesârîzâde Musta-
fa İzzet Efendi tanınmış hattatlardandır.
Çeşmenin dört yüzündeki kitâbelerin
metinleri aşağıdadır:

Birinci yüzünde:

"Aynen fihâ tusemma' selsebilâ"

Güzide menba-ı cûd a'ta ser çeşme-i ih-
san

Sahib-ül atıfet zıllı zalil halik-ü zevalmen
Şahenşah-ü cihân Abdülhamid Han

adâletgâr

Olur vâf-ı cemîlinde zebân-ı natika elgin
1179

Günümüz Türkçesi ile anlamı:

*Bu seçkin büyük çeşmeyi cömertlik kay-
nağı ile ihsan etti*

*Şefkat sahibi koruyucu Allah'ın gölgesi
Cihanın şahlar şahı adaletli Abdülhamid
Han*

*Güzel huyu ile gariplere söyler
1179*

İkinci yüzünde:

"Ve min el-ma-i külle şey'in hayy"

*Bu zibâ çeşmenin her katre âb'ı hesabınca
Vere bari Hüdâ rûz cezade eser-i müstah-
sin*

Zebân-ı lülesi atşâna' der tarihini Tefvik

Eyüp'deki Piyer Loti kahvehanesinin 1900'lerdeki bir fotoğrafı

Muhammed aşkına gel iç su bu nev ayn-i veş
Bir kahvehane önünde oturanlar.

maktadır.

Pierre Loti Kahvesi:

Adını ünlü Fransız yazarı ve Türk dostu Pierre Loti'den alan bu kahve, Eyüp'te Haliç'e bakan yüksek bir tepenin üzerindedir. Açılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak semt yaşlılarının onlattığına göre, 150 yıllık olduğu tahmin edilmektedir. Yazar Pierre Loti'nin gelişine kadar semt sakinlerinin toplandığı basit ve küçük bir kahve olmaktan ileriye gidemeyen bu yer, bugün adını dünyaya duyurmuş ve çeşitli ülkelerden «gelen turistlerin ilk ziyaret ettikleri yerlerden biri olmuştur. Pierre Loti, nefis manzarasıyla kendisini büyüleyen bu Kahveye sık sık gelir ve Haliç'e bakan bir masada meşhur Aziyadg romanını yazmış. Bugün burası tipik bir Türk kahvesi haline getirilmiş ve kahvenin önüne Pierre Loti'nin küçük bir büstü konmuştur.

Ne var ki, şimdi, kahve, Pierre Loti'nin tasvir ettiği o içli, lirik ve romantik manzarasını, maziye karışan yıllarla birlikte kaybetmiştir. Özellikle Pierre Loti'nin uzun uzun bahsettiği güzel ahşap köşkler, sayfiye evleri tarihe karışmıştır. Bu değişimi, en güzel şekilde Benoit Braun adlı bir Fransız yazan dile getirmiştir.

Benoit Braun, kahveyi ziyaret izlenimlerini şöyle anlatıyor:

«... Yokuşlardan tırmandık. Manzara, Eyüp'tekinden daha güzel... Yol boyunca, bitmek bilmeyen mezarlar var... Üzerlerindeki kitâbeleriyle, terk edilmiş, kırık, andıkları unutulmuş ölümlerin binlerce mezarı...

Vadiden uzaklara bakarak, boşuna Pierre Loti'nin anlattığı güzel ahşap köşklere, sayfiye evlerini bulmaya çalışıyorduk. Onların yerini kırmızı kiremitli çatılar ve duman savuran bacalarıyla fabrikalar almıştı. Bununla beraber bir adacık oluşturacak kadar sarı çiçekli, dar bir alan gördüm.

Sonra çamurlara batarak tepeye, Türk tarzı giyinmiş genç deniz subayının nargile içmeye, yazarların romanlarını tasarlamaya, belki de peçeye bürünmüş bir kadının, bir çocuğun yolunu gözlemeye gittiği kahveye gittik.

Küçük kahve, yerli yerinde duruyordu, fakat kapısı kapalıydı...»

Diyerek anlatmaktadır. Doğal olarak kahve günümüzde daha modern bir görünümündedir. Fakat manzara oldukça değişmiştir.

sâfiden

1197

Günümüz Türkçesi ile anlamı:
Bu güzel çeşmenin her damla suyu hesabınca

Yaratan Allah mahşerde yaptığı eserin karşılığını versin

Lülesinin dili susamışlara tarihini söyler ey Tefvik

Muhammed aşkına gel iç bu yeni saf ve temiz sudan

1197

Üçüncü yüzünde:

"Rabbenâ âtenâ min ledünke rahmeten ve heyyi' lenâ min emrinâ reşedâ"

Dördüncü yüzünde:

Heba etdi bu çeşme ecrini enlara cami'i

Ola ervahı şâd-ü cennet ola köşe-i medfûn

Sefa-yı kalb ile hak padişahı eyleşüb da'im

Gözden âzâd olalar şehzâdegân ve dohterân âmin

1197

Günümüz Türkçesi ile anlamı:

Bu çeşmeye cami gibi gibi parasını harcadı

Ruhu şad olsun, yattığı yer cennet olsun Allüh padişahın makamını kalp huzuru ile sürdürsün

Gözden uzak olan şehzâdeler ve kızları- la, âmin

1782

Beşinci yüzünde:

"Ve sekâhüm Rabbühüm şerâben tahârâ"

Altıncı yüzünde:

Fihâ aynün ca'riyetün

Yedinci yüzünde:

Bina etdi bu zîbâ çeşme-i sâr nûr-u bahşâyı

Akıtdı âb-ı nâb-ı ta ola gencüde fahren Beferman hüda şehzadesi Sultan Mahmud'la

Hümâşah valide kadın çün etdi cenneti mesken

Günümüz Türkçesi ile anlamı:

Bu güzel nur saçan güzel çeşmeyi yaptırdı Akıttı şarabı askerinin şerefi uzun sürsün Sultan Mahmut Allahın yardımıyla şehzadesi ile

Annesi Hümâşah için cenneti mesken yaptı

Sekizinci yüzünde.

Üstte besmele, onun altında Sultan Birinci Abdülhamid'in tuğrası ve onun da altında ise "Maşallah" yazısı bulun-

Beylerbeyindeki Çeşme.

Tarih'te İşkence

Daniel P. Mannix

Hayat Tarih Mecmuası, Kasım 1966, S.75-7933

Çayın Nurenberg'deki Alman Millî Müzesi'nin müdürü beni gezdirirken:

— İşkence aletlerinin bulunduğu bölümü halka göstermiyoruz, dedi. Fakat siz bu aletleri görmek için çok uzaklardan geldiğiniz için bir istisna yapacağız.

Bunları söyledikten sonra beni müzenin bodrum katına indirdi ve kilitli bir kapıyı açtı.

Mağaraya benzeyen bir yere inmiştik. Karanlık koridorlardan yürümeye başla-

dık. Müze müdürü el feneri ile yolumuzu aydınlatıyordu. Duvarlardan birinin içeri gömülü kapısı önünde durdu, elindeki bir anahtarla kapıyı açtı.

İçeri girdiğim anda nefesim tutulur gibi oldu. işkence için kullanılan madenî aletleri görmeyi beklerken, karşımda canavarlar belirmişti. Duvarlarda madenden ve taştan yapılmış korkunç insan başları ve vücutları, yerlerde de işkence sonucu kıvranan insan heykelleri vardı.

Müze müdürü:

— Evet dedi. Eski devirlerin işkence hakimleri insan ruhunu çok iyi tanıyorlardı. Burada gördükleriniz işkencenin ikinci derecesidir. Birinci derecesi soruşturma idi. İkincisinde mahkûma işkence aletleri gösterilir, üçüncü derecede ise bu aletler onun üzerinde kullanılırdı. Meselâ, şu duvardaki boyunduruk eski devirlerde zina yapan kimselere takılırdı.

DEMİR KIZ

Odayı gezerken Nürnberg'in «demir kız» adı verilen en tanınmış işkence aletini aradım. Bu alet, demirden yapılmış ve ortasından açılan insan boyunda bir kız heykeliydi, içi sivri çivilerle kaplıydı. Mahkûm bunun içine konunca çiviler vücuduna saplanırdı.

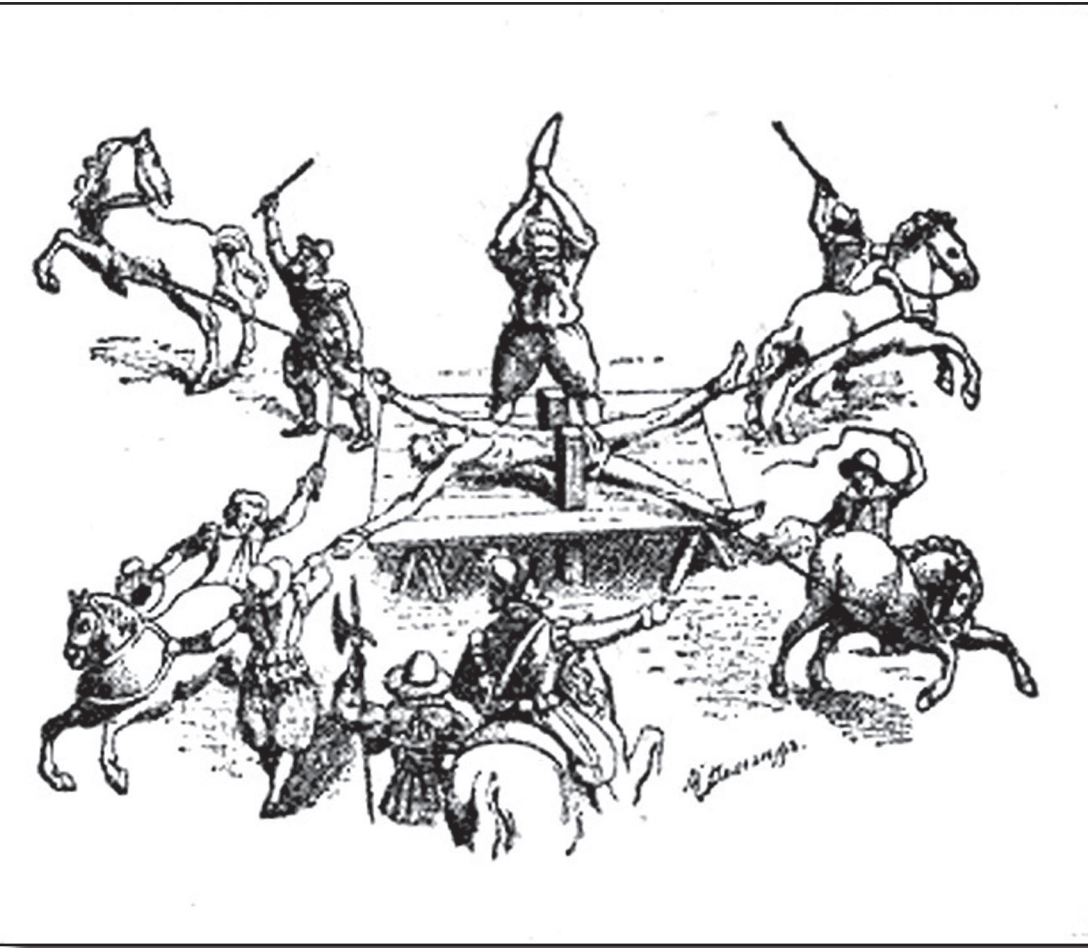
Odadaki aletler içinde en ilgi çekicilerinden biri de kemik kırma tekerleği idi. Mahkûm bağlandıktan sonra tekerlek çevrilmeye başlanır ve kemikler birer birer kırılırdı. Diğer bir alet de içinde kurşun eritilen işkence tenceresiydi. Eritilen kurşun mahkûmların damarlarına akıtılırdı. «Fas» adı verilen işkence aleti ise beşik biçimindeydi, içersivri iğnelerle kaplıydı, mahkûm bunun içine konur ve sallanırdı. En korkunç aletlerden biri de kafatası kırma makinesiydi. Bu alet kafa biçiminde yapılmış demir bir maskeydi; üst ve alt taraflarında vidalar vardı. Mahkûmun, yüzüne konduktan sonra maske kapanır, üst ve alttan vidalar sıkıştırılmaya başlanırdı. Sıkıştırılmanın son kısmına doğru mahkûmun gözleri yuvarlarından fırlar ve maskenin göz deliklerinden dışarı çıkardı.

Müze müdürü çeşitli aletleri göstermeğe devam ederek şunları söyledi:

— Eski devirlerde bu işkenceler yapı-

Drta çağda bir ztekerlek işkencesi.

Orta çağdaki korkunç işkencelerden biri.

ladursun, halk sanat kollarında çok ileri idi. Birçok hassas aletler imal ediliyordu. Bu arada işkence aletlerinden bir kısmı da maharetli sanatkârların elinden çıkıyordu. Bakın şu küçük alete meselâ, el ve ayaklardaki kemikleri yerlerinden çıkarmak için kullanılıyordu. Bu aletleri kullanan işkence adamlarının anatomiden iyi anlamaları gerekiyordu. Bugün bile bir çok anatomi bilgisi eski devrin işkence odaları hakkında toplanan bilgilerden gelmektedir.

Odayı gezmeye devam ettik. Demir tavşan adı verilen aleti gördüm. Bu alet, üzerinde sivri çiviler bulunan bir demir silindirdi. Mahkûmun vücudu üzerinde aşağı yukarı gezdiriliyordu. Sonra ince, uzun pensler vardı. Bunlar mahkûmun muhtelif yerlerinden vücuduna kırgın kömür sokmak için kullanılıyordu, özel ve kenarları keskin kaşıklar vardı, bunlarla insanların gözleri oyuluyordu. Yine ince ve uzun şişler burun ve kulaklardan içeri sokulmak için kullanılıyordu.

CELLÂT FRANZ'IN HATIRALARI

Müze direktörüne:

— Bu işkenceleri yananlar ne tip insanlardı? diye sordum.

— Çoğu çalışkan, zekî, hattâ bazıları merhametli idiler, işkence aletlerini kullanmak, onların göreviydi. Meselâ Franz Schmidt adında bir işkence memurunun hâtıra defteri elimizdedir, belki bunu okumak istersiniz. Bu adam Nürnberg'te kırk yıla yakın bir süre işkence memur-

luğu yapmıştı. Franz, fertlerinin çoğu cellât olan bir aileden geliyordu, işkencelerden sonra mahkûm ölünce onların cesetleri üzerinde çalışmalar yapar, anatomi bilgisini artırır. Çeşitli buluşları da vardı. Mahkûmlar işkenceden kurtulmak için intihara teşebbüs etmesinler diye demir bir maske yapmıştı. Çünkü o devirde bazı işkence mahkûmları dişleriyle bilek damarlarını ısınp kendilerini öldürüyorlardı.

Fakat bu Franz Schmidt denen işkence memurunun insanî bir tarafı da vardı. Mahkeme tarafından işkenceye mahkûm edilen bir grup kadının sihirbazlık suçlarını korkudan kabul ettikleri kanaatine varmış ve bunu mahkeme üyelerine kabul ettirerek kadınları kurtarmıştı. Nürnberg'de bu adamın yardımıyla bir çok kimse kendilerini işkenceden kurtarmıştı.

Franz, görevini merhametsizce değil, fakat dikkatle yapan bir adamdı. Meselâ tekerlek üstünde mahkûmun birer birer kemiklerini kırarken, kanunî sayı olan kırkinci kemiğe kadar mahkûmun ölmemesine dikkat ederdi. Bu işkencede mahkûmun evvelâ ayakları bir boru içersine sokulur ve yukarıdan indirilen ağır bir cisimle kemikler azar azar kırılır, sonra bir çekiçle kaburga kemikleri aynı şekilde kırılırdı. Bir seferinde Franz Schmidt şehir meclisinin takdirini kazandığı bir işkence şekli tatbik etmişti. Mari Kursnerin adında bir fahişeyi mahkeme işkenceye mahkûm etmişti. Franz Schmidt kadını ku-

laklarından duvara çiviledi ve kırbaçlamaya başladı. O kadar şiddetli bir kırbaçlamaydı ki, kadın kendisini kurtarmak için kulaklarını koparıp kaçtı.

Franz'ın takdir edildiği diğer bir olay büyücülükle ilgiliydi. Niklaus Stuler adında bir adam büyü yapmakta kullanılmaya başlandı. O kadar şiddetli bir kırbaçlamaydı ki, kadın kendisini kurtarmak için kulaklarını koparıp kaçtı. Franz Schmidt adının vücudunun etlerini kızgın kısıkaçlarla parça parça koparmak suretiyle işkenceyi tatbik etti. Bu cellât bir seferinde görevini yapmaktan affedilmesini istedi. Kayınbiraderini işkence ile ölüme mahkûm ettiler, işkence mahkemesi, karann tatbikinde ısrar etti, ancak Schmidt'in hislerine saygı olarak kayınbiraderini kırk yerine otuz kemik kırmasına müsaade ettiler. Schmidt çok minnettar kalmıştı.

Franz, hâtıra defterinde 361 kişiyi idam etmesini ve kadın, erkek olmak üzere 345 kişiyi de işkenceye tabi tutmasını anlatmaktadır. Ancak hâtıra defteri görevinin iki üç yılına aittir. Halbuki kırk yıla yakın bir süre cellâtlık ettiğine göre de kaç kişiye işkence aletlerini tatbik ettiği tahmin edilebilir. Hâtıra defterinde çok enteresan olayların kaydı vardır. Meselâ bir yerinde başı uçurulan bir mahkûmun kafası koştuktan sonra ağzının beş dakika konuşmak ister gibi açılıp kapandığından bahseder, işkence çok eski devirlerden beri bir cezalandırma usulü olarak kullanılmıştır. Asurlar bir şehri yaptıktan sonra düşman tarafından birçok kimseyi kazığa oturtur, bazıları kazığa bağlayıp yakarlardı. Mısırlılar anne ve babasını öldüren bir kimseyi dikenler arasında yuvarlayıp öldürür, Museviler zina yapan kadını taşlamak suretiyle öldürürlerdi.

Tarihte işkence meraklısı ünlü kişiler de görülmüştür. Roma imparatoru Kaligula cinayetten mahkûm suçluları yemek zamanlarında kendisine yakın bir masada işkenceye kordu. Sicilya kralı Falaris daha şeytanca bir usul buldu. Bronzdan bir öküz heykeli yaptırdı. Heykelin içersine mahkûmu koyduktan sonra altına ateş yaktırdı. İçerden gelen haykırmalar öküz tarafından çıkarılır gibiydi. Ne var ki bu kralın kendisi de bir isyan sonucu aynı öküz içinde haykırmıştı. Sparta Kralı Nabis ise dahiyane bir işkence bulduğu kanısındaydı. Karısının bir heykelini yaptırdı. Heykelin üstünde keskin çiviler vardı. Çeşitli suçlardan mahkûmları heykelin üzerine bağlatır, ağır ağır ölmelerini seyredirdi.

Romalılar zamanında işkence, ceza kanununda resmen kabul edilmişti, fa-

kat Romalılar da bazı haksızlıklar olduğunu görerek işkenceye ancak bir şahsın yalan söylediği veya aleyhinde kat'î deliller olduğu zaman müsaade ediyorlardı. Bir mahkûm haksız olarak işkence görürse, işkenceye hükmeden hakimi dâva edebiliyor ve haklı çıkarsa, hakim idama mahkûm oluyordu, işkence sırasında mahkûmun ölümüne sebep olmak suçtu.

ENGİZİSYON İŞKENCELERİ

XII. yüzyılda Avrupa'da bazı yeni hıristi-yan mezhepleri türemiştir. Bunların hıristiyan dini ile aykırılık derecelerini tahkik etmek üzere «Enkizitörler» adı ile bir soruşturma teşkilâtı kuruldu. Engizisyon kelimesi bundan gelir. Engizisyon hakimlerinin görevi dine aykırı fikirleri sürenleri sorguya çekmek ve suçlu bulduklarını işkence ile yola getirmektir. Engizisyon mahkemelerinin tatbik ettikleri işkence sistemi sadece mahkûma acı vermek değildi. Bu mahkemeler işkenceyi sanat haline getirmişlerdi, işkenceden evvel psikolojik tazyik, tatbik ediliyordu. Sorguya çekilecek şahıs, gece yarısı siyah elbiseler giymiş muhafızlar tarafından evinden alınır, kendisiyle tek bir kelime konuşulmaz-ve zindana götürülürdü. Şahıs bu zindanda günlerce karanlıkta, tek başına bırakılır, soruşturma günü gelince, yine siyah elbiseli muhafızlar tarafından alınıp hakimlerin önüne götürülürdü.

Mahkeme salonunda siyah giymiş hakimler, yüksek bir masa etrafında otururlardı. Salonun zeminine, akacak kanların etrafa dağılmaması için talaş serpilmişti. Duvarlarda siyah ve kırmızıya boyanmış çeşitli işkence aletleri asılı olurdu. Aletlerin ön tarafında ise cellâtlar başlarında siyah maske, bellerine kadar soyunmuş oldukları halde kollarını kavuşturmuş vaziyette beklerlerdi.

Mahkeme işkenceye karar verince ilk tatbik edilen usul mahkûmu çırılçıplak soyduktan sonra beline bir kemer bağlayıp tavandan aşağı sarkan bir çengele asmaktı. Asılı durumdaki mahkûmun bundan sonra vücudunun muhtelif yerleri iplerle sıkılıyordu, iplerle yapılan işkence mahkûmdan istenen itirafı sağlamazsa, hakimler bu sefer «Strapado» denen ikinci usulü tatbik ediyorlardı. Mahkûmun elleri arkadan bağlanıyor ve sadece ayaklarının ucu yere değecek yüksekliğe kadar ipe yukarı çekiliyordu. Bu acıklı durumdan mahkûmun muayyen bir duayı üç kere tekrarlama gerekiyordu. Ondan sonra yere indiriliyor ve onbeş dakika istira-hate terk edilip yeniden ipe yukarı çekiliyor, fakat bu sefer

ayaklarına kurşun ağırlıklar bağlanıyordu. Yine suçunu itiraf etmezse hızla yere koyveriliyor ve bu yüzden kolları omuz mafsallarından çıkıyordu.

Su işkencesi, en korkunç işkence usullerinden biriydi. Bütün diğer usuller mahkûmdan istenen itirafı sağlamazsa su işkencesi tatbik ediliyordu. Mahkûm bir merdivene bağlanıyor, ağzı bir demir çubukla açılıyor ve boğazına bir bez parçası tikanıp üzerine su dökülüyordu. Mahkûm suyu içtikçe boğulmamak için bez parçasını yutmaya mecbur oluyordu. Ondan sonra işkence memurları ucuna ip bağladıkları bezi adamın midesinden kanlar içinde çekip tekrar dışarı çıkarıyorlardı. Gerekirse işkence tekrarlanıyordu.

BİR İŞKENCE SEBEBİ: TEMİZ GİYİNMEK

Mahkûm tevkif edilip işkence mahkemesi önüne getirildiği zaman kendisine suçunun ne olduğu söylenmez, sadece itiraf etmesi istenirdi. Meselâ bir kadın cumartesi günü temiz iç çamaşırı giydiği için tevkif edilip mahkemeye getirilmişti. Cumartesi Musevilerin tatil günü olduğu için, kadının Hıristiyanlığı bırakıp, Musevi olduğuna hükmedilmişti. Kadın neden tevkif edildiğini bilmiyordu. Kendisini evvelâ ip işkencesiyle söyletmeye çalıştılar, fakat kadın acılar içinde yalvarıp yakarıyordu, suçunun ne olduğunu, neyi itiraf etmesini istediklerini bilmek istiyordu. Kadını ipten sonra su işkencesine koydular, dört gün zindanda bıraktılar ve işkenceleri tekrarladılar. En sonunda kadın işkence hakimlerinin sorularından ne istediklerini hissetmiş ve canım kurtarmak ümidile, «Evet, evet ben Museviliği kabul ettim,» demişti.

Münih millî müzesindeki işkence aletleri arasında da dehşet verici olanlar çoktur. Sivri çivilerle kaplı bir iskemle bunlar arasındadır. Mahkûm iskemleye oturtulur, fakat ilk anda koltuklara tutunmasına müsaade edilirdi, iskemlenin koltukları da çiviliydi. Bir süre sonra mahkûmun boynuna ağırlıklar asılır ve oturmaya zorlanırdı. Bu müzede eski devirlerde mahkûmları dağlamak için özel demirler de var. İşkence mahkemeleri mahkûma dua etmesini ve suçu yoksa kızgın demirin yakmayacağını söylerlerdi. Şayet mahkûmun eti yanarsa suçlu olduğuna hükmedilirdi.

İşkence tarihinin en ünlü adı İspanya'da on bin kişiyi yakan ve yüz bin kişiyi de çeşitli işkencelerle öldüren Torkemada idi. Papaz olan bu adam dehşet verici görevine rağmen basit bir elbise ile geziyor, et yemiyor ve bir tah-

ta kerevet üstünde yatıyordu. Kendisine yüksek mevkiler teklif edilmişti; fakat o basit hayatı tercih ettiğini söylüyordu. Torkemada'nın bulunduğu işkence usulleri çok korkunçtu. Museviler yakalanınca bunlar ayaklarından baş aşağı asılır ve alt tarafa aç köpekler saldırtılırdı. Köpekler asılı insanları param parça ederlerdi. Bazı mahkûmların tabanlarına tuzlu su sürüp bunları keçilere yalatırlardı. Şiddetli gıdıklanma yüzünden mahkûmların çoğu akıllarını kaçırdı.

KADINLAR İÇİN ÖZEL İŞKENCE ALETLERİ

Kadınlar için çeşitli işkence aletleri vardı, örümcek adı verilen demir aletin kısıkaçları arasında sıkıştırılan kadının göğüsleri çekilerek kopanırdı. Engizisyonculann en feci işkencelerinden biri Bertrand le Blas adında yarı deli mutaassıp bir adamın başına geldi. Le Blas dinî bir merasim sırasında papazlara küfür etmiş ve haçları yere yıkmıştı. Adamı orada yakalayıp şehrin büyük meydanına götürdüler, ellerini bileklerinden kızgın demirlerle kıvrıp kopardılar, dilini dışarı çekip kestiler, vücudunun bir ucundan diğerine kızgın bir demir soktular ve demir üzerindeki adamı ateş üstünde kızartıp öldürdüler.

FRANSA KRALI'NIN, DÜŞMANLARINA YAPTIĞI İŞKENCE

Almanya'da, İspanya'da olduğu gibi, Fransa ve İngiltere'de de uzun yıllar çeşitli işkence usulleri tatbik edilmişti. Fransa'da XI. Louis, düşmanlarını kuşlar gibi demir kafesler içine koydurur ve duvarlara astırırdı. Canı isteyince mahkûmlardan birine şarkı söylemesini emrederdi. Mahkûm reddettiği takdirde kafesin, içine yaban kedileri koydurur ve altına ateş yaktırırdı. Fransızların bir de «Oubliette» adını verdikleri unutmama kelimesinden gelen bir işkence odaları vardı. Yaylı bir kapıdan bu odaya atılan bir mahkûmun artık dışarı çıkmasına imkân yoktu burada ölür giderdi. Kral XI. Louis'nin bu odalarda dört bin kişiyi öldürdüğü söylenir, İsveçliler de eski devirlerde kendilerinin icadı işkence usulleri tatbik ediyorlardı. Gül Kuyusu gibi cazip bir ad verdikleri bir kuyunun dibinde zehirli yılanlar, kurbağalar ve kertenkeleler bulunuyor, mahkûm bunların arasına atılıyordu.

Milyonlarca insana korkunç ıstıraplar veren işkence cezası, bundan yüz yıl kadar önce hemen bütün memleketlerde kaldırılmıştı. Ancak ondan sonraki savaşlar sırasında da birçok işkence usullerinin tatbik edildiği malûmdur.

Atasözlerimiz

Nereden

Geliyor

Ord.Prof.Dr. A.Süheyl Ünver
Hayat Tarih Mecmuası: Ekim 1966, S. 22-23

Daha Mercan lisesinde öğrenciyim. Sene 1914, yaşıam 16. Darbimesellerimize ve atasözlerine merak ettim. Bunların, sembolistlerin veciz ve kısa sözleri gibi, lâkin çok manalı olmaları dikkatimi çekmişti. Acaba bunları kimler söylemişti? Atalar denince herhalde birkaç yüz senelik olmalı diyordum. Daha eskilere (hemen bir çeyrek asır) gidemedim. 1930'dan sonra Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk üstadımızla ilmî münasebetlerimiz başladı. 1940 yılında muhabere ve temaslarımız sıklaştı. Annesinin validesinden güzel sözler naklediyorlardı. Her biri bir darbimesel gibiydi. Hemen hepsini ilk defa işitiyor, işittikçe mutadım üzere kaydediyordum. Nihayet topladıklarımı, Ankara'da dil kurultaylarından birinde tebliğ ettiler ve bastırdılar.

Darbimesellerimizin mazisi hakkındaki düşüncem, sonradan Selçuklular'a kadar uzandı. Peki, onlara nereden gelmişti? Bir türlü bunu bulamıyordum. Nihayet Tarih ve Coğrafya Dünyası'nın 1959 yılı 2. ci sayısında Muazzez Çiğ'in «Dünyanın en eski atasözleri» makalesini okuyunca, darbimesellerimizin esasının ta Sümerler'e kadar uzandığını öğrendim. Bittabi buna çok sevindim. Artık Sümerler'e de Protosümerlerden gelmiş olmalıdır, diye bahsi 50 asırdan 100 asra uzatma yoluna gitmedim.

Peki, bunlar nasıl bulunmuştu?

Muazzez Hanım'dan, bahs ve intihab ederek tercüme ettikleri kitabı rica ettim ve hepsini ingilizce'den tercüme ettirdim.

Eser şu idi:

Edmund Gordon Sumerian Proverbs.

Glimpses of Everyday Life in Ancient Mesopotamia

Birleşik Amerika'da Philadelphia'da 1959 yılında neşrolunmuştu:

Tercüme edilenlerden öğrendiklerimin en mühimlerini buraya sıraladım. Bunları elbette seçkin okuyanlarım gözden geçirecek ve düşünecek.

Görülebektir ki, insanlar ne kadar terakki etse, ne kadar kendi halinde kalssa ve aradan sayılacak ve sayılamayacak derecede çok asırlar geçse, hep odur.

Bundan 2500 sene evvel yaşayan Aristo'yu okuyan, cemiyetteki bugünkü insanı tarif ediyor deriz, insanlık tekâmülünde 25 asnn bir an kadar tesiri yoktur.

İnsanlar, muhitinde yaradılışına uygun olan veya olmayan çok şeyler gör-

mektedir. Bunlar iyi veya kötü farkını hissedemeler ve tesirlerini anlayanlar tarafından söylene söylene âdeta içtimaî bir kanun maddesi haline girmiştir.

Bu cihetle darbimesellerimizin kökleri, hemen bütün millletlerde 50 asır kadar eski zamanlara ulaşmaktadır.

Artık darbimesellerimizi cümle halkın bir anayasası olarak kabul etmemiz gerekmektedir. Gelelim mehzimizden seçtiklerimize:

— Meyvasından hoşlanıyorsan, çiçeğini koparma.

— Ateşli insan dilediği gibi yaşar, düşünen, cefa çeker.

— Methüsenâ ile dolup taşan kalb, zavallıdır. Hırpalanan kalb, sultan kalbidir.

— Kimseye, şu elinden çıkan iş ne kadar da kötü deme.

— Birine zevk olan, diğerine rahatsızlık olur, birine safa olan, diğerine cefa olur.

— Hoşa gidenin arkasından koşulur. Zararı dokunanın izi kaybedilir.

— Bana yakın olan, diğerlerini bana yabancı kıldı.

— Tevazu' ile giden, saadet toplar.

— Yükselen, başkalarının da yükselmesini ister, iptidaî kalan, başkalarının da yükselmesini istemez.

— Çöküntü içten gelince, hariçten medet umulmaz.

— Çok yiyen uyumaz.

— Çoban, çobanlığını bilsin, çiftçi olmaya kalkışmasın.

— Lehimizde olmasa bile, âdil karan kabul ederiz, lanet veya küfrü asla kabul etmeyiz.

— Beğendiğin kadınla evlen, kalbinin dilediği çocuğa sahip ol.

— Onun tek bir kelimesi talihini değiştirebilir.

— Bedduaya beddua ile mukabele etme ve böylece yeni beddualara yol açma.

— Kalpten (içden) gelen söz, hiç bir zaman nefret uyandırmaz, dilden gelen söz uyandırır.

— Hakaret, hakareti, beddua, bedduayı taşır. Kader daima böyle bir devridaim içindedir.

— Gizli olarak ifşa ettiğin sırrı, keşke anlayışla yaysalar.

— Tilkinin bir değneği varmış: Acaba kimi dövüyüm demiş. Kanunî bir vesika taşıyormuş, acaba kime meydan okuyayım demiş.

— Kalbimden geçeni kim bilebilir?

Osmanlı' devrinde

Baş Çavuş ve Tekeli

باسه چاوس

Baş çavuş yeniçeri ocağının başlıca zabıtlarından olup beşinci cemaat ortasının çorbacısı olmakla beraber yeniçeri ağasının başkanlığında bulunan ağa divanının da teşrifatçısı idi.

Mahmud Şevket Paşa
Osmanlı Asker Teşkilatı ve Kıyfetleri
Harboku Matbaası 1325 (1907)
Sadeleştiren: H. Veysel Güteryüz

Baş Çavuş

Baş çavuş başına beyaz keçeden bir külah giyer idi. Külahın alt tarafı sarı sırma ile büblemiş ve sivri ucu arkaya doğru kıvrılıp ön tarafına tüğden bir sorguç takılmış bulunurdu. Baş çavuş arkasına (dolama) adında kırmızı heftan (*) ve içine entari ve dizine kırmızı şalvar ve ayağına sarı mest veya pabuc veya hud sarı çizme giyer idi.

(*) Heftan: Zırhın altına giyilen pamuklu elbise. Üstten giyilen kürk biçiminde süslü elbise. Kaftan.

Baş çavuş yeniçeri ocağının başlıca zabıtlarından olup beşinci cemaat ortasının çorbacısı olmakla beraber yeniçeri ağasının başkanlığında bulunan ağa divanının da teşrifatçısı (*) idi.

(*) Teşrifatçı: Resmî günlerde tören ve çağrılarda çağrılıları kurallara göre karşılamakla ve ağırlamakla görevli kimse

Divanda diyekçeleri ağaya

vererek onayını almak ve ulufe verildiği zaman yeniçerileri padişah sarayının çevresine göndermek ve davet etmek gibi işler ile görevli bulunurdu.

Tekeli

Kendisine özgü olmak üzere başına giydiği külahın alt tarafı çevresel olarak dört parmak sırma ile işlenmiş ve alınının üstüne kalan yere yelpaze şeklinde tüğden bir sorguç takılmıştır. Tekelinin giydiği elbise yeniçeri ağasının elbisesine benzer ise de ağanın kolsuz kürküne ek olarak kol beyaz atlasdan olduğu halde tekelininki kırmızı renkte olup kürkün kabı da mavi renktedir. Onun sarı çizme giymesi de kural gereğiydi.

Eskiden ağa kapısı olan bab-ı fetva-penahide (*) şeyh-ül-islama mahsus olan divan yerine şimdi (tekeli köşkü) denilmekte olmasına göre onun ocak zabıtlarından olduğu sanılmakta ise de görevine ait tarihi bilgi yoktur.

(*) Bâb-ı fetvâ-penâhi: Şeyh-ül-islâm kapısı.

تکلی

İstanbul'un Aynası

Mir'at-ı İstanbul

Yazan: Mehmed Raif

Günümüz Türkçesine Çeviren ve Fotograflar: H.Veyssel Güteryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Karaca Ahmed

Haydarpaşa'dan Üsküdar'a gelen İzmit Caddesi kısmının en yüksek yerinde bulunup, bu caddeden sağa giden Bağlarbaşı ve Nuh Kuyusu Caddesi ile Üsküdar'a inen kısmı arasında ve kabristan içinde bir türbedir.

Bu kişi, Osmanlı Devleti'nin kurulması sırasında bulunan evliyâlardan olduğu ve İran'da bir hükümdar soyuna mensup olduğu halde, cazibesine kapılarak ülkesini terk edip Anadolu'ya gelerek Akhisar civarında bir yerde yerleşmiştir. Destanları ve kerametleri bilinen Hacı Bektâş-ı Velî ile aynı yıllarda yaşamıştır. Kabri belirtilen yerdeki ziyaret edilebilen türbededir. 1615'de ölmüştür. Türbenin kapısı üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

*Ravza-i feyz-i fütûh-ü Karaca Ahmed'dir
Gel erenler oku bir fâtiâ kıl istimdâd
Eyledi zevcesi Fehime Hânım ruhi için
Matbah-ı Âmire me'mûru Ziya Bey bünyâd*
1283

Anlamı:
Gönülleri bereketi ile ferahlatan bahçe
Karaca Ahmed'dir
Gel dostlar oku bir fâtiâ yardım iste
Hanımı Fehime Hanım ruhu için yaptı
Saray mutfağı memuru Ziya Bey binayı
yeniledi
1866

Türbenin karşısında Fethi Ahmed Paşa Camii vardır. Kapısı üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

*İmâm-ı ehl-i kible Hazret-i Abdülmecîd
Hân'ın
Şu'â-ı şem'-i ikbâlin füzûn-ter eyleye
Mevlâ
Şehinşâh-ı cihân-ârâ Hıdîv-i adl-pîrâ kim
Ânın dergâh-ı ihsân-perverinden bende-i
ednâ
Rodosî Hacı Hâfız Ahmed Ağa ya'nî bânisi
Rikâb-dâr-ı cenâb-ı şehriyârî itdi esbak-ı
pâ*

*Muvaffak olduğu vakf-ı celîle mâ-
takâdümden*

*Zamîme eyleyüb, bu mevkii yapmış idi
a'la*

*Binâsı zatî ahşab olduğundan hayli müd-
dedir*

*Harâba yüz tutub necl-i necili seher-i sâlis
tâ*

*Esâsından yıkub yapıdı haceden nakd-i
himmitle*

*Ne bâlâ câmiü'l-nûr oldu elhâk hem zihî
zibâ*

*Gelüb beş vakdi kılınca dedi târihini Şev-
ket*

Cenâb-ı Fethî Paşa kıldı bak bu camii ihya
1272

Anlamı:
Müslümanların imamı Abdülmecid Han
Hazretleri

*Talih mumunun ışığını çoğaltsın Allah
Dünyayı süsleyen şahlar şahı adaletli Han
ki*

*Onun lütuf kapısından yetişen hakir kulu
Rodoslu Hacı Hafız Ahmed Ağa yani yap-
tıran*

*Padişahın üzengi ağası, eskisinden sağ-
lam yaptı*

*Başardığı büyük vakfın üzerinden geçen
zamanla*

*İlave yaparak bu yeri çok güzel inşa et-
mişti*

*Binası aslen ahşap olduğundan uzun za-
mandır*

*Soyu temiz Üçüncü Selim'e kadar gelip,
harap olduğunda*

*Temelinden yıkıp, nakit bağışlayarak taş-
tan yaptı*

*Ne yüce, nurlu bir cami oldu gerçekten,
hem de hoş*

*Şevket, gelip beş vaktini kılınca tarihini
dedi*

*Fethi Paşa cenapları bak bu camiyi can-
landırdı*

1855

Zâviyeye bitişik sebil üzerinde yazılı olan tarih şudur:

*Emîn-i matbah-ı âlî bu hayr-ı eyleyip icrâ
Zebân-ı teşnegânı menba'-ı zikr-i cemîl
etdi*

*Sezâdır âb-ı cevherle yazılsa Âsıma târih
Bu mâ-i Zemzemi gel iç Ziyâ Bey sel-sebil
etdi*

1283

Anlamı:
Mutfak Sorumlusu bu büyük hayırı yapı-
rak

*Susamış dilleri iyilikle anarak su kaynağı-
nı yaptı*

*Asım, tarihini âb-ı cevherle (14) yazsa uy-
gundur*

Ziya Bey akıttı, gel bu Zemzem suyunu iç
1866

(14) Cevher: Noktalı harfler hesaplanarak "eb-ced" hesabıyla yazılan manzum olan târih.

Civarında bulunan sebil ile çeşme Şeyhülislâm Hoca Sâdeddin Efendi'nindir. Sebilin yanındaki kabirde 1866'de vefât eden Sâdeddin Efendi ile oğlu İcrâ Cemiyeti Şubesi Reisi ve Mevlevî haliifelerinden Seyit Mehmed Alâeddin Reşat Bey ve 1759'de İstanbul kadısı bulunan Feyzullâh Efendizade Sâdeddin Efendi gömülüdür. Çeşme üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

*Sâhibü'l-hayrât Sadeddin Efendi kim
odur
Necl-i Feyzullah Efendi nuhbe-i ensâb-ü
âl*

*Hânedân-zâde asâlet kim uluvv-ü him-
meti*

*Çeşmesinde teşnegânı eyledi âsûde-hâl
Hasbeten-lillâh bu dil-cû çeşmenin
bünyâdına*

*Su yerine sıdk-u ihlâs ile kıldı bezl-i mâl
Mevkî'inde kıldı bir âlî-eser kim şübhesiz
Tâ-be-mahşer hayr ile mezkûr olur bî-kîl-
ü-kal*

Aylık Tarih

Kurretü'l-aynı Zübeyde Hânım'ın şâd-âb
edüb
Rûh-i pâkin ravza-i cennetde hayy-ı lâ-
yezâl
Ömr-ü cedd-ü vâlid-i zî-şânını memdûd
edüb
Vermeye dünyâ-vü ukbâda Hudâ reb-ü
melâl
Şâkirâ atşân okurlar su gibi târihini
Kevser ile iç Zübeyde ruhuna âb-ı zülâl
1154

Anlamı:

Hayır sahibi Sadeddin Efendi ki odur
Feyzullah Efendi soyu, büyük seçkin soy-
lardan
Hanedandan asaletli ki yüce himmeti
Çeşmesinde susamışları rahatlattı
Allah rızası için bu gönülleri açan çeşme-
yi yapmaya
Su yerine temiz sadakati ile bol bol nakit
verdi
Burada yaptı bir büyük eser ki şüphesiz
Mahşere kadar hayır ile anılır, kelimeler
ve sözle
Gözünün nûru Zübeydde Hanım'ın suya
doyurup
Allah, temiz ruhunu Cennet makamında
ebedi kılsın
Soyunun ve şerefli babasının ömrünü
uzun etsin
Allah, dünya ve ahirette sıkıntı makamı
vermeye
Şâkir, susamışlar tarihini su gibi okurlar
Zübeyde'nin ruhuna berrak suyu Kevser'le
iç
1741

Sebil üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:
Cenâb-ı kâdî-asker ibn-i kâdî-asker-i zî-
şân
Huçeste-menkıbet zât-ı keremkâr-ı bî-
hemtâ
Mefis-ü sâf-tîynet ya'nî Feyzullâh Efen-
di kim
Ânınla fahreder bir câh-u sadâret-
mesned-i vâlâ
Hemîşe müstefiz olmakla herkes cûy-u
lûtfundan
Bu esere kıldı necl-i pâki dahi zînet saha
Ânın mahdûm-u âlî-kadri Sa'deddin
Efendi'dir
Reh-i Hakda bu âb-ı Zemzem-âsâyı eyle-
di icrâ
Mehâdim-i kirâmın pâk-ü mümtâzı etdi
kim ol
Mevâlî-i izâmın ser-firâzî kâmil-ü emr-ü
Hudâ
Sebil-i yaptı Sa'deddin efendi iç şifâdir
mâ
Anlamı:

Şanlı kazasker oğlu kazasler cenapları
Şanlı destanı, eşsiz cömertliği olan kişi
Bolluk veren, temiz huylu, yani o Feyzul-

lah Efendi
Onunla bu yüksek sedaret makamı övü-
nür
Herkes akıttığı lûtfundan daima fayda-
lanmakta
Bu esere temiz parasını, müceherlerini
bile verdi
Onun, itibarı yüksek oğlu Sadeddin
Efendi'dir
Hak yolunda bu Zemzem gibi suyu akıttı
Yatan kerem sahipleri gibi temiz vasıf sa-
hibi oldu
Büyük alimlerin itibarlı olgunu, Allah'ın
emri ile
Şakir, gelip bir bir okurlar inşa tarihini
Sadeddin Efendi sebili yaptı, iç şifadır su

Bulgurlu Mescid

Burada Bulgurlu Mescid adında bir
mescit vardır ki inşa ettirenin adı ve me-
zarı belli değildir. Mescitin üzerinde ya-
zılı olan tarihin, tarih beyti budur:
Kılındı bu sene tecdîd bu zibâ ibâdetgâh
1268

Anlamı:

Bu güzel ibadetgâh bu sene yenilendi
1871

Bu mescit Ragıb Mehmed Paşa tara-
findan da fevkâni (zeminden yüksek)
olarak yenilenip yaptırılmıştır. Yakını-
nda bulunan okulu Mehmed Ağa adında-
ki hayır sahibi yaptırmıştır. Kapısı üzerin-
de yazılı olan tarih aşağıdadır:
Hamd bâ âver-i müste'ân
Eyledi tevfiğini âna 'ata
Ya'nî ol Dârü's-sa'âde Ağası
Sâhibü'l-hayr eski Mehmed Ağa
Hasbeten-lillâh ta'mîr eyleyüb
Bu muallim-hâneyi kıldı binâ
Fî-sebîllâh hem yaptı sebil
Tâ ki rahmet bula o rûz-ı ceza
Avn-i bâri ile oldu tamâm
Cümle 'âlem âna itdiler du'a
Hazf-ı noktayla didim târihini
Mekteb-i irfân sebil-i bî'r-i mâ
1090

Anlamı:

Yardım getiren için Allah'a hamd olsun
Ona yardımını bağışlayarak yaptı
Yani o Darüssaade Ağası
Hayır sahibi eski Mehmed Ağa
Allah rızası için tamir edip
Bu öğretmen okulunu yaptı
Akıtarak hem de karşılık beklemeksizin
Ceza gününe kadar rahmet bulsun
Allah'ın yardımı ile tamamlandı
Cümle alem ona dua ettiler
Noktaları silerek tarihini söyledim
Bilgi dağıtan okul su kuyusu gibidir
1679

Burada bulunan çeşme üzerinde ya-

zılı olan beyitler şudur:

Kocâ-i şâhân Sultân Ahmed-i âlî-cenâb
Kim odur sermâye-i mahsûd selâtîn-i ci-
han
Etdi ol şâhenşeh-i deryâ-nevâl-ü hayr-
hâh
Âb-ı yârî-i inâyetle i'tası kâmurân
Kâidâtü'l-beyt-i ikbâli dahî kendi gibi
Küşîş-i bisyâr ile etmekte hayr-ı bî-kerân
Ol ferşete hasleti etsün hemîşe ber-karâr
Sâyesinde husrev-i dehrin Hudâ-yı
müste'ân
Düşdü yek-pâre âna Rahmî bu târîh-i latîf
Çeşmesârı mâ-i Sultân Bâyezîd oldu
revân
1131

Anlamı:

İyilik sahibi büyük şah Sultan Ahmed
Kıskanılan servete sahip, cihanın sultanı
ki odur
O şahlar şahı deniz gibi bol iyilik sever
Mutluluk için, lutf ederek su yardımını
Soyunun bahtının temelleri de kendisi
gibi
Çok çalışmasıyla sınırsız hayırı olmakta
Onun huyu yeryüzüne her zaman devam
etsin
Cihan padişahı, Allah'ın yardımı sayesinde
de
Rahmi, tek satır olarak ona bu güzel tari-
hi düştü
Sultan Bayezit su çeşmesini akıttı
1718

Evlîyâ Hoca

Burada Kuşoğlu yokuşunun alt başın-
da, Evliyâ Hoca Mehmed Efendi'nin yap-
tırmış olduğu mescit bulunmaktadır. Bu
mescit 1885 yılında mahalleli tarafından
yanilenerek onarılmıştır. Mehmed Efen-
di, mescidinin bahçesinde gömülüdür.
Bahçe içerisinde ve bir parmaklık içinde
Alemdar Ahmed Baba adında bir kişinin
kabri vardır. Burada Kassam Çeşmesi adı
ile tanınan bir çeşme ile bir de kız ilko-
lu vardır. Burada bulunan diğer bir çeş-
me üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:
Hudâ-i bahr-ü ber Sultân Ahmed Hân-ı
âdil kim
Suyun buldu zamân-ı devletinde gül-
riyâz-ı dîn
Sürûr-u şevke şeh-âyîn edüb eyyâm-ı ad-
linde
Su dîbâsıyla gûya Üsküdar'ı eyledi tezyîn
Zülâl-i çeşme-i Şehzâde Seyfeddîn ile
hakka
Hayât-ı taze buldu şimdi bu ma'-i cevre-i
dîrîn
Hem o şehzâdenin hem de o şâh-ı âlemin
Mevlâ
Safâ-yı meşrebin hıfz eylesün ekdârdan
âmîn
Âteş-i nâsa işrâb eyledim târihin ey Rahmî

*Ne a'lâ çeşme âbâd eyledi Şehzâde
Seyfeddîn*

1131

Anlamı:

*Âdil Sultan Ahmed Han ki Allah'ın denizi
ve karasında*

*Saltanatı zamanında dinin gül bahçesin-
de suyu buldu*

*Âdaletli zamanında sevinç ve neşeyle şen-
lik yapıp*

Su deposuyla sanki Üsküdar'ı süsledi

*Temiz sulu çeşmesi ile Şehzade Seyfeddin,
doğrusu*

*Eski sıkıntısı şimdi bu suyla taze hayat
buldu*

*Hem o şehzadenin ve hem de alemin şa-
hının, Allah*

*Şenlenen gönlünü kederlerden korusun,
amin*

*Ey Rahmi, susayan insanlara tarihini
içirdim*

*Ne güzel çeşme imar etti Şehzade Seyfet-
tin*

1718

Tabutçular - Kızlar Ağası

Burası bir pazar ile binalarının bü-
yük bir kısmı dükkânlardan ibâret
olan bir yerdir. Burada Şeyh Edhem-i
Sandûkî adındaki kişi tarafından 1857
yılında yaptırılmış, günümüzde Sandıkcı
Dergâhı diye bilinen ve Rifâiye Tarikatı-
na mensup bulunan tekke vardır.

Ayrıca 1888 yılında yaptırılmış bir
Hüseynîye Tarikatı Dergâhı da bulun-
maktadır. Bu dergâhta günümüzde
Sünbülî âyini yapılmaktadır. Kapısı üze-
rinde yazılı olan beyitler şudur:

*Makâm-ı evliyâdır menba'-ı feyz-i ilâhîdir
Edeble dâhil ol âşık bu Dergâh-ı*

Hüseynî'dir.

Anlamı:

*Evliyâ makamıdır, ilâhî feyzin kaynağıdır
Âşık, edeple gir, bu Hüseynî Dergâhı'dır*

Bundan başka Sa'diye Tarikatına men-
sub Hallac Dergâhı da vardır. Bu tekke-
yi yaptıran Abdülhalimzâde Abdülhay
Efendi olup kendisi Aziz Mahmud Efen-
di dervişerindedir. Açık türbedeki Halil
Paşa'nın yaptırmış olduğu harap türbe-
de gömülüdür.

Hayreddin Çavuş

Burada 1845 yılında yanmış, Hay-
reddin Çavuş'un camisinin arsası ile
Darüssaâde ağalarından Abbas Ağa'nın
1669'de hayır için yaptırmış olduğu çeş-
me vardır ki günümüzde kullanılmam-
aktadır. Merhum Hayreddin Çavuş bir
türbe içerisinde gömülüdür ve türbesi
üzerinde kayıtlı olan yazı şudur;

[Sâhibü'l-hayrât merhûm Hayreddin

*Çavuş ruhi için el-fâtihâ 964] Anlamı:
[Hayır sahibi merhum Hüseyin Çavuş'un
ruhu için fâtihâ 1557].*

Burada bir kız okulu vardır ki Hacı Be-
del Okulu adı ile tanınır. Yanındaki çeş-
me üzerinde yazılı olan beyiter aşağıda-
dır:

**Lûtf-u Hak şevketlû Sultân Ahmed'in
efzûn ede**

**Âb-ı rûy-i devletin iclâl-i baht-ı muh-
kemim**

**Her birin sad-gûne âsârına müstağrâk
edüb**

**Hayra teşvîk eyledi şehzâdegân-ı ek-
remim**

**Yapdurub bu ayn-ı herşârba musaffâ-
meşrebi**

**İdecek şehre revân âb-ı halâvet-
makdemim**

**Teşnegân-ı âleme Rahmî dedi tarihini
Çeşme-i Şehzade Nu'mân'ın al iç gel**

Zemzemim

1131

Anlamı:

*Heybetli Sultan Ahmed'e Allah'ın lutfu
artsın*

*Devletin yüz suyunun, yüce bahtını sağ-
lam kılsın*

*Her birinin çeşitli eserlerini bollaştırarak
Şerefli şehzadelerini hayır yapmaya teş-
vik etti*

*Tertemiz tabiyatlı bu kaynağı her içene
yaptırıp*

*Şehire kadar suyu akıtarak tatlılık getirdi
Susamışlar alemine Rahmi tarihini dedi*

*Şehzade Numan'ın çeşmesi, gel, al, iç
Zemzem'i*

1718

Debbağlar

Burada küçük bir meydanda Rifâiye
Tarikatı'ndan Çarşamba Tekkesi ile Deb-
bağlar mescidi vardır.

Mescidi yaptıran Hacı Ferhat ve kar-
deşi Hacı Mehmed isimdeki kişilerdir.
Bunlar aslen Konyalı'dırlar. Atik Vâlîde
Camii'nin yapımına birçok hizmetlerde
bulunmuşlar ve caminin yapımı bitti-
ğinde bu kişiler artan malzemeyi Vâlîde
Sultan'dan izin alarak istemişler ve bun-
larla Debbağlar Mescidi'ni yaptırmışlar-
dır.

Her iki kardeş 1586'da ölmüş ve Sey-
yid Ahmed Deresi'nde gömülmüşlerdir.

Toptaşı Askerî Ortaokulu

Bu okul daha önceleri tâbhane (pre-
vantoryum = nekahethâne) iken sonra-
dan süvari kışlası olmuş ve 1875'de oku-
la dönüştürülmüştür. Kapısı üzerinde
yazılı olan tarih aşağıdadır:

*Hazret-i Abdülaziz Hân-ı maârif-pişenin
Mülkün istikbâlini te'mîndir âmînesi*

*Açdı anunçün ser-â-pâ muntazam rüşd-
liyyeler*

*Ne İstanbul ne Bağdad kaldı ne Sûriyyesi
Nakd-ü-vakti sarf edib gel cem'-i zâdi
dâniş et*

*Harc-ı âlemdir ucuzdur şimdi vezn-i kıy-
yesi*

*Hâme-i nâz-ı vatan Hüsni dedi târihini
Feyz-i sa'yin menba'dır Askerî Rüşdiyesi
1292*

Anlamı:

*Eğitime önem veren Abdülaziz Han Haz-
retleri*

*Memleketin geleceğini sağlamaktır inan-
cı*

*Onun için açtı baştan başa düzenli orta-
okullar*

*Ne İstanbul, ne Bağdat kaldı, ne Suriye'si
Vaktini, parasını sarfedip, gel tüm evlatla-
rı bilgilendir*

*Herkese uygundur, ucuzdur şimdi eşittir
değeri*

*Yurdunun nazlı kalemi ile Hüsni söyledi
tarihini*

*Çok çalışma kaynağıdır Askeri ortaokulu
1875*

Bundan başka bir Bedevî Tekkesi'yle
karşısında Atik Vâlîde Vakfı'ndan olan bir
çeşme bulunmaktadır. Üzerinde yapım
tarihi yazılıdır:

*[Sâhibü'l-hayrât Dârü's-sa'âde ağa-
sı merhûm ve mağfûr Mehmed Ağa'nun
âsar-ı celîlesidir 995]*

Anlamı: *[Hayır sahibi darüssaade ağası
merhum ve bağışlanmış Mehmed Ağa'nın
eseridir 1586]*

Gene bu civarda Şâbâniye Tarikatın-
dan Nalçacı Halil Efendi Dergâhı vardır.
Bu dergâhı yaptıran Şeyh Halil Efendi'dir.
Bu kişi Antalya'da bulunan Vahab Ümmî
isimli aziz bir kişinin halîfesidir. Halil
Efendi iyi hali ile tanınmış ve günde iki-
şer cüz Kur'ân okuyan ve Delâil-i Hay-
rat (15) okunmasına devam eden ve hat
sanatına hünerli iyi vasıflı bir kişi imiş.
Tekke içerisindeki mescidin minberi-
ni 1755'de ölen Abdullah Paşa koydur-
muştur. Şeyh Halil Efendi'nin ölümüne
[Hatîm (sona erdiren) 1630] kelimesi ile
tarih düşürülmüştür.

*(15) Delâil-i Haydat : Hayırlı Deliller.
Peygamberlerle ilgili salavat-ı şerifelerin
toplendiği kitaplar bu adla anılmaktadır.*

Meydan civarında bulunan çeşme
üzerinde yazılı olan beyitler aşağıdadır:

*Şâhenşeh-i âli-neseb hâkân-ı pür-
mücedded haseb*

*Sultân Ahmed Hân ki heb âlem derinden
müstefid*

*Olmuşdu çokdan Üsküdar leb-teşnelikle
bî-karâr*

Aylık Tarih

Ol şeh bulub bir cûy-bâr yapdı âna râh-ı medîd

Şâhenşeh-i cûd-âzmâ ol sudan etdikde 'ata

Bu çeşmeyi kıldı binâ şehzâdesi

Abdlülhamîd

Ol dâver-i gâzî-lakâb evlâd-ü erkânıyla heb

Dâ'im sürüb şevk-ü tarab-ı ikbâli olsun pür-mezîd

Kilk-i Nedîm-i pür-hüner târihini bu resme der

Bu çeşme-i Şehzâde-i vâlâ-peder

Abdülhamîd

1131

Anlamı:

Şahlar şâhı, yüce soylu, yepyeni şerefli hakan

Sultan Ahmed Han ki tüm alem herşeyinden yararlanır

Üsküdar çoktan susamıştı, rahatsız olmuştu

O şah ırmak bulup, ona sürekli akan kanal yaptı

Şahlar şâhı cömertçe coşan o suyu bağışladı

Bu çeşmeyi şehzadesi Abdülhamid inşa etti

Gâzi lakablı insafli hükümdar hep evlat ve yakınlarıyla

Bahtı her zaman keyifli ve şen sürüp, çok artsın

Nedim'in kâmiş kalemi ustalıkla bu resme tarihini der

Bu çeşme, yüce babasının şehzadesi Abdülhamid'indir

1718

Çarşamba Tekkesi'nde bulunan bir türbe içerisinde gömülü bulunan Nûrî Efendi'nin başı ucundaki levhada yazılı olan beyitler şunlardır:

*Ârif-i billâh dâna mürşid-i âgâh-dil
Mazhar-ı sırr-ı Rifâî Şeyh Nûrî kâmurân
Evvelâ bu dergeh-i vâlâyı bünyâd eyledi
Anda otuz sene olmuşdu mukim ü sâlikân
Mazhar-ı sırr-ı Hudâ âşinâ-yı ma'rifet
Post-nişîn-i ehl-i vahdet vâkîf-ı sırr-ı nihân
Menba'-ı feyz-i amîm kılmışdı Mevlâ zâtını*

*Nice yıl irşâd ile oldu ser-efrâz-ı cihân
Pîşvâ-yı râh-ı Hak hem reh-nümâ-yı âşikîn
Tekyegâh-ı himmetin bekler ânın
üftâdegân*

*Hân-kâh-ı âlem-i fâniden etdi rihleti
Eyleyüb teslîm-i ruhun firdevs-âşiyân
Nokta-i tevhid-i Hak târih Kerîmi fevtine
Şeyh Mehmed Nûrî bula kasr-ı ukbâda mekân*

1274

Anlamı:

Ermış, bilgiç, yol gösteren, gönülleri uyan-dıran

Rifâî sırrına ermiş, bahtiyar Şeyh Nuri

Önce bu yüce dergâhı canlandırıp

Orada otuz yıl müridlerle ikamet etmişti

Allah'ın sırrına nail olan, özelliğine aşına

Tekke şeyhi Allah'a yakın, gizemlerin sırrını bilen

Allah kendisini bütün bilgilerin kaynağı kılmıştı

Yıllarca doğru yolu göstererek, cihanın en yücesi oldu

Allah yolunun önderi, hem aşıkların kılavuzu

Onun himmetli desteğini bekler aşıklar Dergahta ölerək, fani dünyadan

Ruhunu teslim edip, cennetlik

Kerim, noktalıları bir sayarak ölümüne tarih

Şeyh Mehmed Nuri âhîret köşkünde yer bulsun

1859

At Pazarı

At Pazarı denilen yerin bu isim ile anılması, buradaki küçük meydanda hayvan pazarı kurulmasından ileri gelmiştir. Burada küçük ahşap bir mescit vardır. Yanında bulunan çeşme üzerinde yazılı olan beyitler şunlardır:

Menba'-ı cûd-u kerem kulzüm-i bahr-i himem

Mâlik-i hüsn-şiyem zîver-i sülûk-i vüzerâ

Sadr-ı resm-i kevkebe hem-nâm-ı Halîlü'r-Rahmân

Ki odur fâide-bahşâ-yı gürûh-ı fukara

Maksem-i âb gibi neşr-i keremdir kârı

Nola devrinde suyun bulsa cihân ser-tâpâ

Ne aceb oğlu dahi nâ'il-i hayrât olsa

Çünkü evlâddadır sırr-ı vücûd-u âba

Vâlid-i mâcidine pey-rev olub elhâsıl

Yapdı bu çeşme-i dil-cûyu Musâhib Paşa

İsteriz Hak'dan o düstûr-ı cemîlü'ş-şiyemi

Eylesün sıhhat-ı câvide muvaffak Mevlâ

Dedi bu mısra'-ı bâlâ ile Rahmî târih

Zemzemi nâsa sebîl etdi cihâna Mehmed Paşa

1131

Anlamı:

Cömert su kaynağı Kızıldeniz gibi suyu bol

İyi huya sahip güzel yolda yürüyen vezirler

Allah'tan başka yardım dilemeyen ihtisamlı mevkidaş

Odur ki fakirlere yararlı bağışlar yapan Su dağıtır gibi cömertlik yaymaktır kazancı

Ne çıkar, devrinde suyu bulsa baştan başa

Acaba oğlu da hayırlara nail olsa

Çünkü evlattadır babaların varlığının sırrı

Kısacası şerefli babasının izinden giderek

Gönül veren bu çeşmeyi Musahib Paşa yapır

Allah'tan isteriz ki güzel huy örneği olsun

Allah sağlıklı ölmeyi muvaffak eylesin

Bu güzel mısra ile tarihini söyledi Rahmi

Cihana Zemzem'i bol bol dağıttı Mehmed

Paşa

1719

Öte yandan Kemeraltı Camii olarak tanınan caminin altında bulunan çeşme üye-rinde yazılı olan beyitler aşağıdadır:

Cenâb-ı Hazret-i Sultân Ahmed Hân-ı Gâzî kim

Odur zıll-ı ilâhî âb-ı rûy-u saltanat hakka

Muhibb-i hayr el-Hâc Beşîr Ağa-yı zîşânın

Edüb Dârü's-sa'âde hidmetiyle kadrini a'lâ

Du'â-yı hayrı isticlâb için şâh-ı cihân-tâba

Nice âsâr-ı uzmâyâ muvaffak eyledi Mevlâ

Yapıb bu çeşme-i pertev-pâki fi-sebîlillâh

Zülâl-i re'fetiyle teşnegânı eyledi irvâ

İlâhî hayrını hüsn-i kabûle eyleyüb şâyân

Âna bâdî-i gufrân ola bu hayrât-ı bîhimmetâ

İçüb bir câmını Şâkir dedi atşâna târihin

Bu dil-cû çeşmesâr-ı sâfdan gel Zemzem iç suhâ

1131

Anlamı:

Şerefli Gazi Sultan Ahmed Han Hazretleri ki

Odur Allah'ın gölgesi, doğrusu saltanatın haysiyetidir

Hayır yapmayı seven, şerefli Hacı Beşir Ağa

Saraya hizmet edip yüksek değerini

Kudretli Cihan Şahı'nın hayır duasını almak için

Birçok büyük eser yapmasına Allah yardım etti

Karşılık beklemeksizin bu tertemiz çeşmeyi yapıp

Berrak suyu sunarak, susamışları suya doyurdu

Allah hayrını uygun bularak kabul etsin

Ona mağfiret sebebi olsun, bu hayırlı yardımı

İçip bir bardağını Şakir dedi susamışlara tarihini

Bu cazip, cömert, temiz çeşmeden gel Zemzem iç

1719

(Devam edecek)

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Şehrin Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar

Yazan: Prof. Dr. Celal Esat Arseven
Günümüz Türkçesine Çeviren: H.Veysel Güteryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Aya İrini Kilisesi

Ayasofya'nın biraz kuzeyine doğru, Topkapı Sarayı'nın duvarı içinde, ilk Bizans şehrinin bulunduğu tepede. Aya İrini kilisesi vardır. Bu bina eskiden beri silahların korunmasına ayrılmıştı. Sonradan Ahmet Muhtar Paşa hazretlerinin uğraşları ile mükemmel bir askeri müze şekline dönüştürülmüştür.

Bu kilisenin ilk yapımı, 4 üncü yüzyılda büyük Konstantin (**Konstantinos**) tarafından. Nika ayaklanması sırasında Ayasofya ile birlikte yanmıştı. İmpa-

rador Jüstinyen (**Iustinianos**) tarafından tekrar yaptırılmışsa da sekizinci yüzyılda bir depremden harap olmuştu. İmparator Üçüncü Leon tarafından tekrar onarıldı. Bina kare bir şekil üstüne yapılmış olup doğu tarafında yarım daire şeklinde «absid (**abside**)» denilen kutsal bir yer vardır. Ortasındaki kubbenin kasnağında yirmi pencere bulunur. Bu kilise camiye dönüştürülmediğinden eski şeklini oldukça korumuştur. Üstelik kubbeyi tutan kemerlerin üstündeki mozayıklar bile görülmektedir. Eskiden Haliç'i kapatan zincirin bir kısmı da burada bulunmaktadır. Kilisenin dış tarafında «Sen Japuter (**Saints Apotres**)» kilisinden getirilen lahitlerle İmparatoriçe Eudoksiya'nın (**Eudokia**) sütununa ait

olduğu, üzerindeki yazılardan anlaşılan bir sütun kürsüsü görülmektedir.

Küçük Ayasofya

Küçük Ayasofya, Sultan Bayezit Han zamanında Hüseyin Ağa tarafından camiye dönüştürülmüştür. Bu kilisenin içindeki freskler üzerinde bulunan yazılara göre Ayasofya'yı yaptıran imparator Jüstinyen (**Iustinianos**) tarafından «Aya Serj'e (**Aya Serge**) armağan olarak yapılmıştır. Bu kilisenin ismi «Serj ve Baküs (**Serge ve Bacchus**)» idi.

(96) Friz: Eski Yunan ve Roma yapılarında taban kirişi ile çatı arasında kalan, üzeri boydan boya kabartmalarla süslü bölüm, efriz

Hürmüz Sarayı denilen ve Jüstinyen (**Iustinianos**) ve Bukoleon denilen ve günümüzde kalıntılara rastlanılan bir sarayın civarında olan bu kiliseye Küçük Ayasofya denilmesi, içinin Büyük Ayasofya'ya benzerliğindedir. Küçük Ayasofya'nın kubbesi sekiz filayağı üstüne dayanır, bu filayakları da bir karenin içine çizilen bir sekizgenin uçlarına gelmek üzere dikilmişlerdir. Kubbenin yuvarlak tabanı sekiz alika üstüne dayanır. İç alanın yanları, merkezden mermer sütunlarla ayrılmıştır. Bu sütunların çok süslü başlıkları vardır. Bunların üzerinde iç alanı çevresel olarak dolaşan bir silme bulunur. Bu silmenin işlemeleleri salkımlar ve üzüm yapraklarıyla süslüdür. Baküs (**Bacchus**) eski devirlerde şarap ilahı olarak bilinirdi. Burada da eski zamanlara ait bu isim ile ber mabet bu-

Aya İrini kilisesinin Topkapı Sarayı tarafından görünümü.

Küçük Ayasofya camisi.

lunuyor ve üstelik bazı kiliseleri bile eski ilah isimleriyle isimlendiriyorlardı. Az önce sözünü ettiğimiz silme (97) üzerinde İmparator Jüstinyen (**Justinianos**) ve Teodora'nın (**Theodora**) övgüleri okunmaktadır. Bu kilisenin yanında bir kilise daha vardır ki ona «Sen Piyer (**Saint Pierre**)» ve «Sen Pol (**Saint Pol**)» denilirdi. Günümüzde bu kısım yoktur. Eski eser uzmanı Mösyö Salzenberg incelemesi sonucu olarak bu Sen Pol (**Saint Pol**) ve Sen Piyer (**Saint Pierre**) kiliselerinin Küçük Ayasofya'nın güney tarafına bitişik olduğunu bulmuştur.

(97) Silme: Duvar, kapı, pencere gibi yapı unsurlarını çevrelemek için yapılan kabartma kenar, kaval, korniş.

İmrahor Camisi

İmrahor Camisi eskiden Aya Yani Studiyon (**Aya Yani Studion**) kilisesiydi. Beşinci yüzyılda Studiyos (**Studios**) adında bir patrik tarafından yapılarak «Akemed (**Acemetes**)» denilen rahiplere ayrılmıştı. Bu bina ikisi karşılıklı ve biri merkezde olmak üzere üç sahından oluşmaktadır ve direkli bir narteks (son cemaat yeri) ile bir de içeriden yarım daire ve dışardan üç kenarlı bir absid (**abside**) (mihrap) yerinden oluşur. Holü kısmen eski şeklini korunmuştur. Sütunların başlıklarında kanatlarını açılmış kartal şekilleri görülmektedir.

Lâtinlerin devrinde bu bina harap olmuştu. Sonra on üçüncü yüzyıla doğru İmparator Andronik Paleolag (**Andronikos Paleiologos**) tarafından onarıldı. Günümüzde ise çok harap bir durumda-

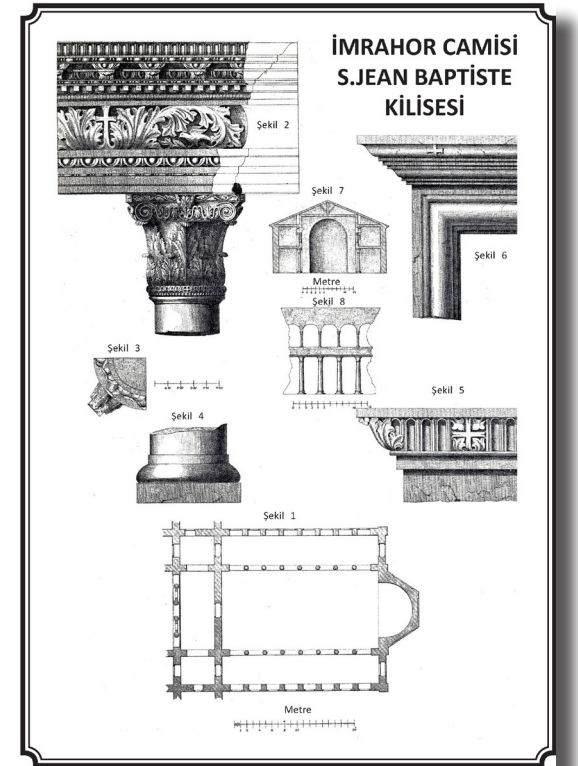
Küçük Ayasofya – Direk başlıkları ve friz (96)

Harap durumdaki İmrahor camisi.

dır. Bu kilisenin hazinesinde bulunan Hristiyanlara ait bazı kutsal eşya, Sultan İkinci Bayezit tarafından Papa İnnusan'a (**Innocentius**) gönderilmişti.

Sonradan camiye çevrilerek İmrahor Camisi adını alan bu kilise geçirdiği yan-

İmrahor camisinin sütun başlıkları ve planı

gın sonucunda harabeye dönmüştür. Günümüzde bir harabe olarak bulunmaktadır.

**Gelecek Sayıda:
Kariye Camisi**